

ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԵՆԻՔԸ

Մարդու եւ աշխարհագրական միջավայրի փոխադարձ կադր վաղուց հաստատված է գիտությամբ: Այս իմաստով, ինչդեռ ուսուցանում է հայ դասական ազգայնականությունը, ազգը եւ հայրենիքը Բացարձակի ու Հավերժի հարթության մեջ կազմում են մեկ, անփակ-սելի ամբողջություն. Հայասանը մնայուն հայրենիք է միայն հայերի համար, իսկ հայը հարատևելի է միայն Հայասանում: Ըստ այդմ, երբ մասնատված է հայոց հայրենիքը, խաթարված է նաեւ հայի էությունը, եւ ֆանի դեռ չունենք ամբողջական Հայասան, հոգեբանորեն եւ դիմագծորեն մնում ենք աղճատված:

Իսկ ո՞րն է հավիտենական Հայասանը՝ հայոց ամբողջական հայրենիքը, որին, ինչդեռ ծնողին, չեն ընճրում:

Դա բնաշխարհագրական այն անբաժանելի ամբողջությունն է, շրջադասի նկատմամբ բարձրադիր «լեռնային կղզին», որն աշխարհագրական գիտության կողմից կոչվում է *Հայկական բարձրավանդակ*: Հայկական բարձրավանդակը Աստուց կամ Բնությունից հայերիս սրված այն հողակտորն է, որին են միայն հարազատ եւ բնորոշ մեր հոգե-մարմնական գծերը: Սա այն բնատարածն է, հայերիս միակ եւ կայուն «անվսանգության գոտին», որից դուրս այլ «հայրենիքներ» փնտրելը ազգային ինքնատրամություն է, որից դուրս՝

ոգու եւ բնասարածի անհամատեղելիության
դայնաններում, հայը ենթակա է վասասերումի, ծուլումի:

Հայկական բարձրավանդակն է հայոց հավիտենական
հայրենիքը, անկախ այսօրվա ֆաղափական
սահմանագծումներից եւ ներկայիս ազգագրական
դայնաններից: Հայկական բարձրավանդակի նկատմամբ
հայրենասիրոջ մենաճնորհ իրավունքը հայերինս է:

ՊԱՅՊԱՆՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՄՆ-ՈՒՄ ***Ռուբեն Սաֆրասյան***

1. ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՍՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԸ

ՊԺամանակակից ԱՄՆ-ում լուսավորականությունը հանդես է գալիս որդես երկրի գաղափարական ու քաղաքական կյանքի կարելու գործում, որը զգալի ազդեցություն ունի երկու հիմնական քաղաքական կուսակցություններից մեկի՝ Հանրապետական կուսակցության ներքին եւ արտաքին քաղաքական մոտեցումների վրա: Մասնավորապես, ուժեղ է նրա ազդեցությունը ներկայիս նախագահ Ջորջ Բուշ-կրտսերի վարչակազմի վրա:

Միաժամանակ, լուսավորական գաղափարները եւ արժեքները դրականորեն են ընդունվում բնակչության լայն խավերի կողմից: Վերջին տասնամյակների ընթացքում դարձրաքար կատարվող հարցումների արդյունքները կայունորեն վկայում են, որ երկրի բնակչության շուրջ մեկ երրորդը իրեն համարում է լուսավորական հայացքների եւ արժեքների կրող: Որոշ տարիներ այդ թիվը նույնիսկ անցնում է 40 տոկոսից:

Այս ամենը վկայում է, որ ժամանակակից ԱՄՆ-ը աշխարհի ամենալուսավորական երկրներից մեկն է: Պատահական չէ, որ արժեքներ, մասնավորապես Արեւմտյան Եվրոպայում, հասարակական գիտակցության մեջ ամերիկացիների վերաբերյալ գոյություն ունեցող ընկալման սերտոնիկներից է դասկերացումը նրանց մասին՝ որդես

դահողանողական ժողովրդի, ի սարբերություն իրենց՝ եվրոդաշինների:

Առաջին հայացքից, եթե հաշվի չեն առնվում ամերիկյան դահողանողականության առանձնահատկությունները, այս ամենը կարող է զարմանալի թվալ. չէ՞ որ ԱՄՆ-ը հիմնադրվել է դահողանողականության հզոր հակառակորդի՝ ազատականության գաղափարախոսության վրա հիմնված հեղափոխության հաղթանակի արդյունքում, իսկ ժողովրդի ընկալումներում ի՞նչու էր առաջընթացի եւ ազատականության հանդեպ անսասան հավասրը: Մինչդեռ, դահողանողականությունը ԱՄՆ-ում զգալի սարբերվում է իր եվրոդաշինական նախօրինակից եւ գաղափարակցից:

Այսպես, եվրոդաշինական եւ հյուսիսամերիկյան դահողանողական մտածելակերպի ընկալումների մեջ գոյություն ունի մի հիմնարար սարբերություն: Ժամանակակից ամերիկացիները անհատի ազատությունը համարում են իրենց հասարակության ավանդական արժեքը, եւ այդ դասճառով այն ֆաղափականությունը, որը կարող է մեկնաբանվել որդես անհատի ազատությունների ընդլայնում, հաճախ ընկալվում է որդես դահողանողական: Օրինակ, ԱՄՆ-ում թմրադեղերի օգտագործման սահմանափակումների մեղմմանն ուղղված ֆաղափականությունը բնակչության որոշ խավերի, ինչդեռ նաեւ իրենց դահողանողական համարող շատ կազմակերպությունների կողմից մեկնաբանվում է որդես... դահողանողական, ֆանի որ դիտվում է անհատի ազատության նկատմամբ սահմանափակումների վերացման ֆաղափականության օրջանակներում: Եվրոդաշինական թմրադեղերի օգտագործման ոլորտում նմանատիպ բարեփոխումների օգտին կարող են

հանդես գալ ազատականները, կանաչները, նույնիսկ սոցիալ-դեմոկրատները, բայց ոչ մի դեմոկրատական ուղա-կանները:

Ամերիկյան ֆաղափական դեմոկրատականության մյուս առանձնահատկությունը նրա գաղափարական ու կազմակերպական խայտաբղետությունն է: Այն, ի տարբերություն եվրոպականի, դեռևս չի ձեռավորվել՝ իբրև կայուն, լավ մշակված գաղափարական-ֆաղափական ուսմունք, հանդես է գալիս հեղինակուհի սեփով՝ շատ դեմոկրատական ձեռնարկներով և ստանալով այլ գաղափարական-ֆաղափական ուսմունքներին հասուկ սեփ: Դա վկայում է նրա գաղափարական «դեմոստրացիայի» մասին:

Սակայն մերօրյա ամերիկյան դեմոկրատական կազմակերպությունների, խմբավորումների, վերլուծական կենտրոնների, դեմոկրատականների, ինտերնետային սայթերի թվաքանակը անցնում է երկու հարյուրից, և նրանք միմյանց միջև մղում են անզիջում դժգոհ՝ հավակնելով կրելու «իսկական» կամ «անաղար» դեմոկրատական արժեքների միակ դաժժամի սիստեմ: Իրականում, նրանցից շատերը, արձագանքելով ֆաղափական կյանքի իրադարձություններին, ժամանակ առ ժամանակ որդեգրում են այնպիսի դիրքորոշում, որը հակասում է դեմոկրատականության գաղափարախոսության հիմնարար սկզբունքներին: Այսպես, օրինակ, երբ դարձվեց, որ էժան չինական ատոմները ներխուժում են ամերիկյան շուկա, ինչը հանգեցնում է ամերիկյան արտադրության ատոմների դուրսնղմանը և առօրյա աշխատանքի դադարեցմանը, առաջ շատ դեմոկրատական կազմակերպություններ սկսեցին հանդես գալ կառավարության կողմից միջամտության ու

հովանավորչական ֆաղափականության որդեգրման օգտին, ինչը, ըստ էության, հակասում է հենց ամերիկյան դաշնային տնտեսական ֆաղափականության սկզբունքային մոտեցումներին, որի ձեւավորման կարելու է խթանել եւ ժամանակին հանդիսացել դաշնային նախագահ Ֆ. Ռուզվելտի՝ ժողովրդի կարգավորման սկզբունքի վրա հիմնված «նոր կուրսի» դեմ:

Ինչպես արդեն նշվեց, անցյալ դարի 60-ական թվականներից դաշնային տնտեսական արժեքների կրող է համարվում Հանրապետական կուսակցությունը: Սակայն բացառությամբ Ռ. Ռեյգանի նախագահության տարիների, նույնիսկ իրենց իշխանության շրջանում հանրապետականներին չի հաջողվում համախմբել սկսած դաշնային երկրում գործող հիմնական դաշնային տնտեսական խմբավորումներին: Նույն դասերն է նաեւ ներկայիս ԱՄՆ-ում. Բուշի ֆաղափականության կասաղի ֆունդամենտների թվում են նաեւ մի շարք հեղինակավոր դաշնային տնտեսական կազմակերպություններ ու գործիչներ:

Սակայն վերը նշված խայտառակ բազմազանության մեջ գոյություն ունի գաղափարների, ընկալումների ու մոտեցումների մի կորիզ, որը եւ բնութագրական է ամերիկյան դաշնային տնտեսականության համար:

Դրանց թվում առաջին հերթին անհրաժեշտ է նշել հավասար անհատի դասաստիճանականության նկատմամբ: Պետության հիմքը, ըստ դաշնային տնտեսականների, կազմում է ազատ անհատը, որը դասաստիճանաբար է Աստուծո եւ հասարակության նկատմամբ: Միաժամանակ, նրանք դեմ են դաշնային միջամտությանը սնտեսական եւ սոցիալական կյանքի ոլորտներ:

Ամերիկյան դաշնային տնտեսականների շրջանում լայն տարածում ունեն ֆրիսոնետական եւ հուդայական կրոնական,

բարոյական արժեքները, որոնք համարվում են ունիվերսալ եւ անվիճելի:

Նրանք կարելուք են հասկացնում ուժեղ իրավադատ համակարգին եւ հանցագործությունների համար խիստ դաստիճներին: Ի սարքերություն ազատականների, դատականողականների ֆարոզության մեջ մեծ ենք է զբաղեցնում կարգուկանոնի դատականման անհրաժեշտության թեզը: Նրանք հանդես են գալիս նաեւ որդես հզոր զինված ուժերի եւ բարձր ռազմական ծախսերի կողմնակիցներ: Պահանջում են նաեւ ավելի խստացնել երկրի սահմանների հսկումը:

Տնտեսական ոլորտում ամերիկյան դատականողականների հայացքները որոշ չափով մոտ են եվրոդական ազատականների մոտեցումներին, նրանք կողմնակից են հարկերի իջեցմանը եւ սովորաբար դատանջում են կառավարության նվազագույն ներգրավվածությունն շուկայի կարգավորմանը: Նրանք ընդդիմանում են դեռության կողմից բժշկական ադատի-վագրման ու օգնության լայնածավալ սոցիալական ծրագրերի իրականացմանը:

Ամերիկյան դատականողականության կարելուք դատանջներից է ներգաղթի հնարավորինս սահմանափակումը: Այն, որդես կանոն, ֆննադատում է դեմոկրատների՝ ամերիկյան բնակչության էթնիկական առանձին խմբերի գոյությունը դատականող կամ էլ դորոցներում բազմալեզու կրթությունն թույլատրող ֆադաֆականությունը: Դեմոկրատների այդ ֆադաֆականությունը դատականողականների կողմից բնութագրվում է որդես ոչ հայրենասիրական:

Ամերիկյան դաշնային կառավարության կարելուագույն դաշնային կառավարության և ֆալսիֆիկացիաների գեներալ կոմանդոն իրավունքի ապահովումը, ինչը, ըստ նրանց, բխում է սահմանադրությունից: Կարելու սեղ է հասկացվում նաև դեմոկրատիայի որդեգրած համասեռության եւ արտոնների օրինականացման ֆալսիֆիկացիան դեմ դաշնային: Բոլոր դաշնային կառավարողները, ընդհանուր առմամբ, համամիտ են ավանդական բարոյական արժեքների դաշնային հարցում, սակայն միմյանցից մեծադեպ տարբերվում են այդ արժեքների մեկնաբանության մեջ:

Որոշ թեմաներ, որոնք ժամանակին կարելու սեղ էին գրադեցնում դաշնային կառավարողների գործունեության մեջ, ներկա դաշնայիններում կորցրել են իրենց այժմեականությունը: Դրանցից է, օրինակ, ռասայական սեգրեգացիայի դաշնայինությունը: Այսօր ԱՄՆ-ում դժվար թե գտնվի որեւիցե լուրջ դաշնային կառավարող, որը հանդես գա հասարակական կյանքում սեւամորթների եւ սպիտակամորթների տարանջատման օգտին, թեւեւ սասնամյակների ընթացքում այդ հարցը եղել է դաշնային կառավարողության կարելուագույն թեմաներից մեկը:

Շարունակելի

ԱՄՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՀՆԱՐԱՎՈՐ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԸ

Գազիկ Տեր-Չարությունյան

Այսօր ստեղծվել է մի իրադրություն, երբ համառոտաբանական գործընթացները հիմնականում թելադրվում են մեկ գերտերության՝ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների կողմից: Ըստ էության այլ տերությունների ֆաղափականությունը յուրովի արծազանֆն է ԱՄՆ գործողություններին: Ակնհայտ է, եւ դա բազմիցս արծարծվել է վերլուծական գրականությունում, որ իսլամական գործոնի դեմ ներկայիս տայաբը ֆաղափակրթական բնույթ ունի եւ ընդամենը ԱՄՆ կողմից գլոբալ գերակայության հասնելու ֆայլերից մեկն է: Այն իր մեջ տարունակում է գործողություններ, որոնք անմիջականորեն կամ միջնորդված ուղղված են եվրոտական, ռուսական եւ չինական ֆաղափակրթությունների դեմ:

Իր հերթին ԱՄՆ նման ֆաղափականությունը ձեւավորում է դիմադրության կենսոններ ողջ առխարհում, եւ դրան հասկաղես հեսամուս են ավանդական տերությունները:

Իրաֆի նվաճման ռազմաֆաղափական նսանակությունը եւ հեսեւանֆները

2003-ի ամենախոսոր ռազմաֆաղափական իրաղարծությունը, անկասկած, ԱՄՆ եւ նրա դառնակիցների կողմից Իրաֆի նվաճումն էր: Այդտիսով էաղես ֆոխվեց ուժերի հավասարակոռությունը ոչ միայն Մերծավոր

Արեւելում, այլ նաեւ ողջ աշխարհում: Իրագործելով այդ
ֆայլը՝ ԱՄՆ-ը ամրագրեց հետեւյալ իրողությունները.

- Միացյալ Նահանգները այսօր միակ
գերերկրայինն է, որը կարող է՝ արհամարհելով գոյություն
ունեցող միջազգային նորմերը, իրագործել այն ամենը, ինչ
բխում է սեփական ազգային շահերից: Միեւնույն
ժամանակ գրավելով Իրաքը, ԱՄՆ-ը նաեւ հասստեց, որ
ֆաղափական, ռազմական եւ սնտեսական բոլոր կարգի
հարցերում նա սասար է կանգնելու իր ռազմավարական
դաւանակցին՝ Իսրայելին: Ավելին, այսօր շատերն են հակված
կարծելու, որ «ԱՄՆ ազգային շահ» բազմաբաղադրիչ եւ
բազմաբնույթ հասկացությունն իր մեջ ներառում է ոչ միայն
անգլոսաֆոնյան ֆաղափակութեան, այլ նաեւ
իսրայելական շահերը:

- Ամբողջով իրաւում՝ ԱՄՆ-ը հասստեց իր
գերակայությունը էներգառեսուրսներով հարուստ այդ
սարածաօջանում: ԱՄՆ ներկայությունը Իրաքում թույլ է
Տալիս նրան անմիջականորեն վերահսկել իրադրությունը
ողջ արաբական աշխարհում՝ Սաուդյան Արաբիայում,
Սիրիայում, Արաբական էմիրաթներում եւ այլուր:
Հասկանալի է, որ ԱՄՆ-ը (Մեծ Բրիտանիայի հետ
համատեղ) սփոթեց Լիբիային հրադարակայնորեն
հրաժարել զանգվածային ոչնչացման զենք ստեղծելու ծրա-
գրերից:

- Կենտրոնացնելով զորամիավորումները Իրաքում՝
ԱՄՆ ճնշումները հարեւան Իրանի նկատմամբ ավելի
արդյունավետ են դարձել: Իրանը սփոթված էր ստորագրել
Ատոմային էներգիայի միջազգային գործակալության (ԱԷՄԳ)
«լրացուցիչ արձանագրություն»-ը, համաձայն որի՝ վերջինս
իրավունք է ձեռք բերում առանց նախազուցումների

ստուգումներ անցկացնել Իրանի ցանկացած միջուկային եւ ոչ միջուկային օբյեկտներում: Այսդիմով Իրանը զգալի չափով ներառվեց միջազգային իրավունքի դաժժ, որտեղ նրա կողմից կատարվող հնարավոր զանցանքները միջուկային ծրագրի իրագործման ուղղությամբ կարող են հանգեցնել դատաւարական կիրառման, ընդհուլ մինչեւ կասկածելի օբյեկտների ռմբակոծման:

• Տարածաւրջանի էներգառեսուրսների վրա ուժային վերահսկում սահմանելով՝ ԱՄՆ-ը փաստրեն դուրս մղեց Իրաքից Ֆրանսիային եւ Ռուսաստանին՝ միաժամանակ իր ձեռքին դադարելով ասիական զարգացող տերութունների՝ Չինաստանի եւ Հնդկաստանի նավթի մատակարարման մերձավորարեւելյան «ծորակը»: Հասկանալան է նաեւ այն փաստը, որ ճադոնիան, իր էներգետիկ անվանագութունից ելնելով, ստիղված եղավ, ինչ-որ տեղ խախտելով սեփական սահմանադրութունը (որն արգելում է զինուժ ուղարկել ճադոնիայի սահմաններից դուրս), աջակցել ԱՄՆ-ին եւ իր զինուժը (թվով մոտ հազար զինժառայող) ուղարկել Իրաք:

Միեւնույն ժամանակ ԱՄՆ ղլանները տարածաւրջանում չեն սահմանափակվում Իրաքի նվաճումով: Վերջերս Վաշինգտոնում լույս տեսավ Պենտագոնի բարձրաստիճան ներկայացուցիչ, նեոկոնսերվատոր Ռիչարդ Պերլի եւ նախագահ Բուշի նախկին «ստիչոնայթեր» (ելույթները գրող) ու «չարիքի առանցք» հասկացութան հեղինակ Դեւիդ Ֆրունի «Չարիքի վերջը. ինչդես հաղթել ահաբեկչութայանը» մանիֆեստային բնույթի գիրքը: Այդ գրում հեղինակները անմիջական ցուցումներ են տալիս Բուշին եւ ամերիկյան հանրութայանը, թե անհրաժեշտ է «անջատել» Սաուդյան Արաբիայից նավթով հարուստ օրջանները, «դատժել» Սիրիային,

«փոխել» Իրանի վարչակազմը եւ այլն: Բնորոշ է, որ գրվում ԿՀՎ-ն եւ Պետդեղարսամենսը մեղադրվում են «անվճռականության» մեջ: Նույն ուժերի կողմից հայտարարություններ են արվում այն մասին, որ ԱՄՆ-ը թույլ չի տա, որ «Եգիպտոսում ընտրությունների արդյունքում իշխանության գան մահմեդական ծայրահեղականները»: Հայտնի են նաեւ հեռանկարային այն ծրագրերը, համաձայն որոնց գործնականում բոլոր արաբական երկրները դեռ է վերածելվեն եւ բաժանվեն մասերի՝ համաձայն էթնիկական եւ կրոնական հասկանիւթների: Համաձայն որոշ ամերիկյան վերլուծաբանների, կանխատեսվում են լուրջ փոփոխական գործողություններ Իսրայել-Սիրիա եւ Իսրայել-Իրան վեկտորներով՝ զանգվածային ոչնչացման զենքի օգտագործմամբ: Նկատելի է նաեւ, որ հարձակողական ֆաղափականություն վարող եւ նման ծրագրեր մշակող նեոկոնսերվատորները այսօր ամերիկյան «խստբլիզենթի»՝ ֆաղափական ընտրանու ամենաազդեցիկ եւ որոշիչ ուժերից են: Ամերիկյան մամուլի հրատարակումները հավաստում են, որ Ջ. Բուշի վերընտրման դարագայում նրանց դիրքերը էլ ավելի են ամրադնդվելու:

Սակայն, զուգահեռ այս ամենին, ԱՄՆ վարած ռազմավարությունը եւ մասնավորապես իրաքյան դաշտագրը հարուցեցին դիմադրական մի գործընթաց՝ ուղղված այդ գերտերության դեմ: Նշենք այդ գործընթացի արտահայտություններից մի ֆանիսը.

- ԱՄՆ գործելածեղ արագացրեց Ֆրանսիայի, Գերմանիայի եւ նրանց շուրջ համախմբված մի շարք այլ եվրոպական տերությունների տարանջատումը ԱՄՆ-ից եւ նրա վարած ֆաղափականությունից: Հասկանալի է, որ ԱՄՆ Ազգային հետախուզական խորհրդի «Գլոբալ միտումներ

2020» կանխատեսական բնույթի փաստաթղթում ասվում է այն մասին, որ նման ֆաղափակրթական, սննեսական եւ ֆաղափական խզունը աղազայուն միայն խորանալու է:

- Այս գործընթազին զուգահեռ սկսեցին նշմարվել եվրողական վերոհիշյալ երկրների, Ռուսասանի, Չինասանի եւ Իրանի, այսինմն՝ եվրասիական մայրցամափի խոռո ավանդական սերւթյունների այս կամ այն չափով փոխհամաձայնեցված ողաշղանողական գործողություններ: Այդ երկրները առանձին-առանձին, իսկ երբեմն նաեւ համասեղ, մշակուն եմ ռազմավարություն ԱՄՆ էփաղանսիոնիզմի դեմ, ինչի շնորհիվ մասնավորաղես հնարավոր դարձավ ժամանակավորաղես կանգնեցնել ԱՄՆ ռազմական առաջխաղազունը Մերձավոր Արեւելիում՝ Իրանի ուղղությամբ: Ռուսասանի, ԵՄ-ի եւ Իրանի համաձայնեցված ֆաղափականության համասեփսում ողես է դիսարկել նաեւ այն հանգամանքը, որ վերջերս ԱԷՄԳ դեկավար Էլ-Բարադեյը առաջին անգամ հրաղարակայնորեն կարծիփ հայնեց այն մասին, թե ԱԷՄԳ սոուզումների կարիփ ունի նաեւ Իսրայելի միջուկային ծրազիրը:

- Ռոռակիազան եւ նյութականազվեցին սննեսական այն միսումները, որոնփ սանում եմ դեղի ամերիկյան դոլարի՝ որղես համաշխարհային հիմնական արսարծույթի մենաշնորհի վերազմանը: Ներկայումս դոլարի հեւ մրցակցում է եվրոն, աղազայուն կարելի է սղասել, որ կիզորանան յուանը եւ զուցե անգամ ռուրլին: Հասկանշական է, որ ՕՊԷԿ-ի շրջանակներում սասկազել եմ խոսակցություններն այն մասին, որ նավթային գործարմներում դոլարը ողես է փոխարինվի եվրոյով: Համաձայն սննեսազեւների, դոլարի մենաշնորհային

համակարգի անկումը կարող է հանգեցնել ԱՄՆ սննեսական խորը ճգնաժամի:

• ԱՄՆ, Մեծ Բրիտանիայի եւ Իսրայելի վարած ֆաղափականության հետեւանով միջազգային հանրությունում աճել են հակաամերիկյան եւ հակահրեական սրամադրությունները: Այս առիթով Իսրայելի ԱԳՆ-ն անգամ դիմել է ԵՄ-ին, որդեսգի համատել հանձնատողով ստեղծվի՝ Եվրոդայում հակասեմիական արտահայտումների հարցը ֆննարկելու համար: Այդ առաջարկությունը մերժվել է: Իրենց հերթին հրեական կազմակերպությունները խոստացել են այդ հարցը մտցնել ՄԱԿ օրակարգ:

«ԱՄՆ – մնացյալ աշխարհ» սրացող մրցակցային իրավիճակը թույլ է տալիս դիտորդներին ներկայիս ընդհանուր իրավիճակը գնահատել որդես «սառը խաղաղություն»: Նկատենք նաեւ, որ եթե ԱՄՆ-ին ընդդիմադիր երկրների վարած ֆաղափականությունը ընթացիկ իրավիճակներից կախված կարող է էադես տատանվել, ադա ԱՄՆ վարած ռազմավարությունը խտտրեն ենթարկվում է որոտակի աշխարհաֆաղափական եւ աշխարհատեսական յուրովի սրամարանության եւ չի ենթադրում որեւէ նատանց կամ խոտոր տեղում նախատես ծրագրավորված ուղղությունից: Դա այս կամ այն չափով կանխատեսելի է դարձնում ԱՄՆ ֆաղափականությունը 2004 թվականին:

***Քաղաքական կարծածամկե՛տ կանխատեսումներ
ԱՄՆ ռազմավարության համատեփսում***

ԱՄՆ-ը եւ նրա դաւճնակիցները, ինչդէս նւճեցինփ վերը, շարունակելու եւ զարգացնելու ե՛ն իրենց ներկայիս *եվրասիական* նախաձեռնությունը: Ընդգծենփ, որ այսօր ե՛լ ԱՄՆ-ում, ե՛լ Մեծ Բրիտանիայում այդ երկրների ներկայիս դեկավարության դե՛ն ձեւավորված ընդդիմության ներկայացուցիչները իրենց հեղինակությամբ զգալիորեն զիջում ե՛ն հարձակողական փաղափականություն վարող Բուճին եւ Բլերին: Այսինփն՝ մոճ աղազայում (եթե արտառոց ոչինչ չդասահի) կարելի է սղասել, որ անգլո-սափսոնյան կոալիցիայի դեկավարությունը կմնա անփոփոխ: Միււնույն ժամանակ դէսփ է հաւվի առնել, որ ԱՄՆ եւ Մեծ Բրիտանիայի ռազմավարության կախվաձությունը կոնկրեճ անձերից էական բնույթ չի կրում: Այսինփն՝ եթե ընտրությունների արդյունփները այլ լինեն, դա չդէսփ է որակադէս ազդի առկա ծրագրերի իրագորձման վրա:

ԱՄՆ եւ նրա հիմնական դաւճնակիցների փաղափականությունը Եվրասիայում ե՛նթադրում է հեճելյալ գորձողությունները.

• Եվրոդայում ԱՄՆ հիմնական մղասակն է լինելու միասնական եվրոդական գերտրության ձեւավորման խափանումը: Նման փաղափականության դրտւււրումն է վերջերս ԱՄՆ ջաներով եւ Լեհաստանի ձեռներով եվրոդական սահմանադրության ընդունման տաղալումը: Այս համատեփսում ԱՄՆ-ը ձգտելու է, որդէսզի խորացվեն հակասությունները Գերմանիայի, Ֆրանսիայի, նրանց հարող որոճ արեւնտեվրոդական դէտությունների եւ Արեւելյան ու Հարավային Եվրոդայի երկրների միջեւ:

• Այս համաձայնագրում ԱՄՆ համար կարելու խնդիր է զուտ եվրոպական «արագ արձագանքման» զինված ուժերի ստեղծման խափանումը: Սակայն այստեղ Ֆրանսիային հաջողվել է համաձայնության որոշակի եզրեր զսնել այդ ծրագրի հիմնական ընդդիմադիր Մեծ Բրիտանիայի հետ, եւ այս «ճակատում» թերեւս տիրի «դիմամիկ հավասարակշռություն»: Միեւնույն ժամանակ լուրջ է նշել, որ Մեծ Բրիտանիան միշտ համարվել է ԱՄՆ կողմից եվրոպայում ներդրված «տրոյական ձի»:

• Առանձնապես մեծ տեղ է հասկացվելու Գերմանիայի, Ֆրանսիայի եւ Ռուսաստանի միջեւ ուրվագծվող ռազմաֆաղափական եւ ճնշեսական հարաբերությունների խաբխլմանը: Այս առումով ԱՄՆ-ը ձգտելու է, որոշուզի եվրոպա – Ռուսաստան հարաբերությունների զարգացման անխուսափելի ծանրությունն ընկնի իր կողմից վերահսկվող երկրների, մասնավորապես Իսպանիայի վրա: Սակայն 2003թ. միտումները թույլ են տալիս կարծել, որ Փարիզ – Բեռլին – Մոսկվա առանցքը իր հետագա զարգացումն է ապրելու:

• Արեւելյան եվրոպայի հետխորհրդային ենթասարածաւրջանում ԱՄՆ-ը ձգտելու է վերափոխել Ուկրաինայի, Մոլդովայի եւ Բելառուսի ռուսական կողմնորոշումն ունեցող ներկայիս վարչակարգերը: Նշենք, որ այս համաձայնագրում առանձնակի տեղ է հասկացվելու ուկրաինական հարցին: Որոշու ֆաղափական տեխնոլոգիա օգտագործվելու է «ղեկավարվող ֆոս» հայեցակարգը: Այն ընդունելու է ժողովրդական զանգվածների կողմից իրագործվող «թավոյա» հեղափոխությունների տեսք, որոնցում կարելու դեր է խաղալու ազգայնական՝ Ռուսաստանի դեմ ուղղորդված գործունը: Միեւնույն

ժամանակ փաստեմք, որ ԱՄՆ ֆաղափականությունը հանդիպելու է Ռուսաստանի աճող դիմադրությանը, ինչի օրինակն է վերջերս Պուլսինի եւ Կուլչմայի կողմից Ազովի ծովի եւ Կերչի նեղուցի համասեղ օգտագործման վերաբերյալ կնքված համաձայնագիրը: Եթե Ռուսաստանն հաջողվի արդիականացնել իր ռազմավարությունը ԱՊՀ երկրներում, ապա այստեղ կարելի է սղասել ԱՄՆ առաջընթացի կասեցմանը:

- ԱՄՆ-ը շարունակելու է լայնացնել իր ռազմաֆաղափական ներկայությունը Հարավային Կովկասում, որդես մաս Մեծ Մերձավոր Արեւելք գերտարածաւրջանի: Կարելի է սղասել, որ ոչ շաս հեռու աղագայում Ադրբեջանում կստեղծվի ամերիկյան ռազմաօղային հենակայան: Շարունակվելու է ԱՄՆ կողմից տարածաւրջանային ֆաղափականության որոակի վերահմասավորումը. նախկինում Թուրքիային վերագրվող որոակ ֆունկցիաներ գուցեւ սրվեն Ադրբեջանին: ԱՄՆ-ը ձգսելու է զարգացնել Վրաստանում ձեռք բերված հաջողությունները, եւ այս համասեփսում կարելի է սղասել իրադրության սրացում Թրիլիսիի եւ նախկին ինփնավարությունների միջեւ: Այս ամենին ակսիվորեն հակաղդելու է Ռուսաստանը՝ զուգահեռաբար փորձելով համաձայնության եղրեր գսնել ԱՄՆ-ի հետ կոնկրետ հարցերի շուրջ:

Հայսնի է, որ այսօր Հայաստանը Ռուսաստանի միակ հենակետն է տարածաւրջանում: Հաւվի առնելով ուրվագծվող ԱՄՆ – Ռուսաստան «սառը դասերազմը»՝ չի կարելի բացառել, որ ՀՀ-ն կարող է հայսնվել այդ մրցակցության կիղակետում: Այս համասեփսում որոակի

հետաքրքրություն են ներկայացնում ամերիկյան «ՌԵՆԴ» վերլուծական կենտրոնի կողմից մշակված հնարավոր սցենարները: Համառոտ ներկայացնենք դրանցից մեկը:

Որոշակի նկատառումներից ելնելով՝ ամերիկյան զորամիավորումը Վրաստանում, լրիվ կամ մասնակիորեն, փոխարինվում է թուրքականով: Իրենց հերթին հնարավոր «ահաբեկիչները» հարձակում են կազմակերպում Բաֆու-Թբիլիսի-Ջեյհան նավթամուղի վրա: Ահաբեկիչների դեմ Վրաստանի կողմից ձեռնարկված լուրջ ֆայլերի հետևանքով ռազմական զործողությունների մեջ են ներգրավում ռուսական զորամիավորումները, ադա եւ Ադրբեջանի զինված ուժերը: Այսպիսով, սկսվում է ռազմական բախում Ռուսաստանի եւ Վրաստանի ու Ադրբեջանի միջեւ, որի մեջ այս կամ այն չափով ներգրավում են սարածաբջանային *բոլոր երկրները*: Խնդիրը լուծելու նպատակով սարածաբջան են մուտք գործում ամերիկյան «խաղաղարար» զինվորական ստորաբաժանումները:

Անուշտ, վերը ներկայացվածը տեսական մշակում է: Առկա են նաեւ որոշ լայնամասշտաբայիններ: Մասնավորապես, Բաֆու-Թբիլիսի-Ջեյհան նավթամուղի վրա հարձակումը սցենարի մեջ մտնում է փոքր-ինչ արհեստականորեն. ամերիկյան վերլուծաբանները, թերեւս, լավ գիտեն, որ նավթամուղն ունի ավելի աշխարհաբաղադրական, քան սնտեսական նշանակություն: Դժվար է ասել, թե այդ խողովակաշարով երբ նավթ կտեղափոխվի: *Ավելի հավանական է դասկերացնել հնարավոր ռազմական զործողությունները մեր սարածաբջանում՝ որդես հետևանք Վրաստանում, մասնավորապես Ջավախքում ռուսաստանյան ռազմականների դեմ*

կազմակերպված սադրանքների, ինչդեռ որ դա սդառնում են իրագործել վրասանյան որոշ քաղաքական ուժեր:

**ՌՈՒՍԱՍԱՆ. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃԻ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐ
ԵՎ ՉԼՈՒԾՎԱԾ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ
Քազիկ Տերտրյան**

Այսօր կարելի է ամրագրել, որ Ռուսասանը վերսին մասնակցում է աշխարհաբաղադական սուր մրցակցությանը, որը եվրասիական վերլուծաբաններն անվանում են Նոր սառը դաշերագձ, իսկ նրանց ամերիկյան գործընկերները՝ Սառը խաղաղություն: Բնականորեն այդ մրցակցությունն ընթանում է նաեւ սնտեսական ոլորտում: Պեսֆ է նեել, որ ներկայումս սնտեսական հզորությունը ենթադրում է ոչ միայն զուս ֆինանսական կամ զուս առեւտրարդյունաբերական ներուժի առկայություն. այսօր, ալելի ֆան երբեւիցե, վճռորո է դարձել գիտատեխնիկական զարգացվածության աստիճանը: Դիտարկելով Ռուսասանի սնտեսությունը այս համատեւսում՝ կարելի է գրանցել, որ մակրոսնտեսության դրական զարգացման միտումներին զուգահեռ այդ երկիրն ունի լուրջ եւ տակալին չլուծված խնդիրներ հատկադես այսդես կոչված գիտատեւս սնտեսության ոլորտում: Միեւնույն դարագայում փատտերը խոսում են այն մասին, որ ռուսասանյան ֆաղաբական ընտրանին սկսել է գիտակցել այդ գործոնի կարեւորությունը:

Դրական միտումներ

Վերջին տարիներին Ռուսաստանի սննետնությունում զգալի աճ է գրանցվել: Համաձայն որոշ վերլուծաբանների կանխատեսումների, այդ երկրի ՀՆԱ-ն (համախառն ներքին արդյունքը), որը նախորդ տարի կազմել է ավելի քան \$0,5 տրիլիոն, կարող է այս տարի աճել մինչև 10% չափով, եւ խնդիր է դրված մինչև 2010 թվականը կրկնապատկել այն: Տնտեսության վերելքը զգալիորեն բարելավել է ներդրումային գործընթացը: Ինչդեռ հայտնի է, 2003թ. հոկտեմբերին «Մուդիս» միջազգային ռեյթինգային գործակալությունը Ռուսաստանին «դրական ներդրումային վարկային ռեյթինգ» շնորհեց: Սակայն այդ առիթով փորձագետները նշում էին, որ այլ ազդեցիկ վարկանիշային գործակալությունները, մասնավորապես «Ֆիչ Ռեյթինգս»-ը դեռ չեն բարձրացնում Ռուսաստանի սննետնությանը սկսած իրենց գնահատականը: Անցյալ տարվա դեկտեմբերին այդ գործակալությունը նույնպես բարձրացրեց Ռուսաստանի վարկանիշը վարկերի, սեփական արժույթի եւ արտարժույթի ոլորտում: Այս հանգամանքը, ինչպես նաեւ ՕՊԷԿ-ի (այս կազմակերպությունը վերահսկում է նավթի համաշխարհային շուկայի 40%-ը) այն որոշումը, համաձայն որի լիցենզիա է դադարեցվում նավթի գների ներկայիս մակարդակը (միջինը \$28,5 մեկ բարելի համար), բավական աշխուժություն է առաջացրել ռուսաստանյան սննեսական կյանքում:

Այս առիթով նշենք, որ սննեսագետները գտնում են, որ «գրոյից» սկսած մասնավոր սեփականության վրա հիմնված սննետնության համար լիցենզիայի վերաբերյալ է 15–20 տարի, որոշեցված այն սկսի բնականոն զարգացում ապրել. Ռուսաստանը այդ ժամանակահատվածը փաստորեն անցել է: Համաձայն

«Գոլդման Սաֆ» ներդրումային բանկի փորձագետների, եթե Ռուսաստանի սնտեսությունը զարգանա ներկայիս սեմդերով, ադա այդ երկիրը կհասնի Իսալիային 2018թ., Ֆրանսիային՝ 2024թ., Մեծ Բրիտանիային՝ 2027թ., իսկ Գերմանիային՝ 2028թ.: Թերեա ալ դարագաներում նման ցուցանիւիւները կարելի էր համարել դրական: Սակայն ցանկացած սնտեսական ցուցանիւիւ ղետֆ է դիտարկել համեմատաբար համատեֆուսում:

Անհանգստացնող իրականություն

Այսօր ԱՄՆ ՀՆԱ-ն կազմում է ավելի քան \$9 տրիլիոն, իսկ ռազմական բյուջեն, որին անհրաժեշտ է ավելացնել Իրաֆում ամերիկյան ռազմական ներկայությունը ադա հոֆոլո ծախսերը, արդեն իսկ կազմում է մոտ \$0,5 տրիլիոն: Այսինֆն՝ այդ ցուցանիւիւ մոտ է Ռուսաստանի ՀՆԱ ցուցանիւիւ: Ակնհայտ է, որ այս իրողությունը ընկալում են նաեւ ռուսաստանյան իւիտանությունները, եւ սնտեսության վերը հիւտասակված դրական միտումները նրանց չեն կարող բավարարել:

Հայտնի է, որ ներկայումս Ռուսաստանի արտահանման զգալի մասը կազմում են էներգետիկ եւ ալ բնույթի բնական ղաւտարներ: Միեւնույն ժամանակ արդեն այսօր կան բոլոր նախադրյալները (դրա մասին են վկայում, մասնավորադեա, ԱՄՆ Ազգային հետախուզական խորհրդի կանխատեսումները), որ ոչ այնֆան հեռու ադազայում էներգետիկայի բնույթը որակական ֆոֆոխությունների է եմթարկվելու եւ նոր, այտդեա կոչված «թվային» հասարակարգում նման հումֆի ղա հանջը էադեա նվազելու է: Որդեա հետեւանֆ՝ էադեա նվազելու են նաեւ

Ռուսաստանի եկամուսները: Այս համաստեփսում ուժագրավ են ն հ ե ս ե լ յ ա լ փ ա ս ս ե ռ ը :

Ներկայումս Ռուսաստանի, ինչդեռ եւ ԱՊՀ մնացյալ երկրների սննետնությունը հիմնականում զսնվում է արդյունաբերական-սեխնոլոգիական զարգացման այսդեռ կոչված 4-րդ փուլում կամ մակարդակում (բարձրագույն մակարդակը 6-րդն է): Նեեմք մաեւ, որ ԱՊՀ երկրների սննետնության մի զգալի հասված դեռեւս զսնվում է զարգացման 3-րդ մակարդակում, եւ դա այն դարագայում, երբ զարգացած, «մեծ քսանյակի» երկրների ՀՆԱ 50%-ը ձեւավորվում է այն ձեռնարկությունների միջոցով, որոնք գործում են սեխնոլոգիական զարգացման 5-րդ փուլին բնորոշ մակարդակում: Մինչդեռ Ռուսաստանում 5-րդ փուլին համադասասխանող ձեռնարկությունները ադահովում են ՀՆԱ ընդամենը 5%-ը, այսինքն՝ այս ցուցանիշով այդ երկիրը հես է մնում 10 անգամ: Նեեմք, որ ներկայումս «քսանյակի» երկրները ակսիվորեն աշխասում են 6-րդ փուլ «սեղափոխվելու» ուղղությամբ:

Նման իրադրությունը գիսասար սեխնոլոգիաների բնագավառում դայմանավորված է այն իրողությամբ, որ Ռուսաստանում, ինչդեռ մաեւ ԱՊՀ մյուս երկրներում, վերջին 10-15 սարվա ընթացքում հիմնովին ադամոնսաժվել են գիսասեխնոլոգիական ենթակառուցվածքները: Թեռեւս ուժադրության արժանի է այն փաստը, որ միայն Բելառուսին է հաջողվել դահողանել իր գիսասեխնոլոգիական ներուժի զգալի մասը, եւ այդ դասճառով նրա գիսասար սեխնոլոգիաների միջոցով սսացված արսադրանքի սեսակարար կշիռը գերագանցում է ռուսաստանյան համադասասխան ցուցանիշին: Վերջին ժամանակահասվածում Ռուսաստանը զգալիորեն մեծացրել է գիսահեսագոսական

եւ փորձնական-կոնստրուկտիվական մշակումների (ԳՅՓԿՄ) ֆինանսավորումը, սակայն հասկացվող գումարները դեռ հեռու են զարգացած երկրների համար ընդունվածից: Ներկայացնենք հետևյալ թվերը:

Ռուսաստանը ԳՅՓԿՄ վրա ծախսում է \$12 մլրդ եւ այդ ցուցանիշով չի մտնում զարգացած երկրների տասնյակի մեջ: Համեմատության համար նշենք, որ ԱՄՆ այդ նդասակներով ծախսում է \$282 մլրդ, ճապոնիան՝ \$103 մլրդ, Չինաստանը, որը երրորդ տեղից դուրս է մղել Գերմանիային՝ \$60 մլրդ: Նշենք նաեւ, որ ՀՆԱ-ից ԳՅՓԿՄ վրա ամենամեծ բաժինն է հասկացնում Իսրայելը՝ 4,8%, երբ միջին ցուցանիշը «խանյակ»-ի երկրների համար կազմում է 2,33%, իսկ Ռուսաստանում այդ ցուցանիշը հավասար է 1,16%: Միեւնույն ժամանակ հասկանալի է, որ Ռուսաստանը ունի գիտատեխնիկական ոլորտի 505 հազար մասնագետ եւ այդ ցուցանիշով աշխարհում գրավում է 4-րդ տեղը (առաջին տեղում է ԱՄՆ-ը՝ 1,3 մլն մասնագետ, հետո Չինաստանը՝ 743 հազար եւ ճապոնիան՝ 648 հազար): Այսինքն՝ Ռուսաստանը, եւ համադասասխանաբար ԱՊՀ երկրները դեռեւս ունեն մարդկային մեծ ներուժ գիտության եւ տեխնոլոգիաների ոլորտում: Այս եւ այլ բնույթի ցուցանիշների համաստեղծում է, որ ներկայումս ռուսաստանյան մի շարք, մասնավորապես ԱԳՆ համակարգում գործող, վերլուծաբաններ զսնում են, որ եթե Ռուսաստանը որակապես չփոխի իր մոտեցումները գիտատեխնիկական ոլորտի նկատմամբ, առաջ այդ երկիրը համաաշխարհային տնտեսությունում շարունակաբար կունենա երկրորդական դերակատարում:

Նոր մոտեցումներ

Ակնհայտ է, որ Ռուսաստանի սննետուրքային ռազմավարության փոփոխումը հնարավոր է միայն այդ երկրի ընտրանու կողմից գիտատեխնիկական զարգացման հիմնախնդրի լիարժեք ընկալման արդյունքում եւ այդ ուղղությամբ ռազմավարություն իրագործելու ունակ ֆաղափական, կազմակերպական եւ սննեսական ուժի առկայության դարազայում: Վերջինիս առիթով նկատենք, որ խորհրդային սարիներից մնացած ռազմաարդյունաբերական համալիրի (ՌԱՀ-ԹԿԽ) կադրերը միշտ չէ, որ ունակ են արդյունավետ գործելու իրենց համար նոր դայմաններում:

Այս համատեքստում տեղին է թերեւս վերհիշել, որ Վլադիմիր Պուտինը ԿԳԲ-ում աշխատելու սարիներին մասնագիտացել է գիտատեխնիկական հետախուզության բնագավառում, այսինքն՝ այդ ոլորտի խնդիրները նրան չեն կարող խորթ լինել: Իր հերթին վերլուծելով Պեսական դումայի վերջին ընտրություններին մասնակցած ֆաղափական ուժերի ծրագրերը եւ հայտարարությունները՝ կարելի է հստակ տրոհել, որ գիտատեխնիկական զարգացման անհրաժեշտության եւ հրատարության իրական զգացումը բնորոշ էր միայն «Ռոդինա» բլոկին: Մասնավորապես այդ բլոկի ծրագիրը ենթադրում է վառելիքաէներգետիկ համալիրից (ՎԷՀ-ՉՆԽ) ստացված գերահույքների հարկման նոր մեխանիզմ: Ստացված գումարների կեսը լիարժեք է ուղղվի սոցիալական, մնացյալը՝ նոր տեխնոլոգիաներ զարգացնելու ոլորտ: Համաձայն Գլազեւի դիմադրի՝ «1կգ ինֆնաթիռը արժե մի ֆանի հազար դոլար, իսկ 1կգ նավթը՝ մի ֆանի ցենս»: Նկատենք նաեւ, որ նման մոտեցումը

արտահայտում է «կոմդրադորական» Ձմեռ-ի եւ «հայրենապիրական» Թկտ-ի մրցակցությունը:

Հանրահայտ փաստ է նաեւ այն, որ այդ բլոկը օգտվում է Պուլսինի վարչակազմի համակրանքից եւ աջակցությունից: Մասնավորապես Ռուսաստանի նախագահի աշխատակազմի ղեկավարի առաջին տեղակալ Դմիտրի Կոզակը հանդիսանում է ՎԷՀ-ի ստացած գերահույթների գերհարկման ջասագովներից: Տեղեկատվական դաշտում առկա են նաեւ որոշ վարկածներ եւ կանխատեսումներ, համաձայն որոնց հենց «Ռոդինա» բլոկի երիտասարդ ղեկավարներին է Պուլսինը աղագայում ցանկանում փոխանցել իշխանությունը, կամ, որ Սերգեյ Գլազեւն է լինելու այն անձնավորությունը, որը կարող է գլխավորել ընտրություններից հետո ձեւավորվող Ռուսաստանի նոր կառավարությունը: Նկատենք, որ անկախ այս ամենի հավաստիության աստիճանից, նման տեղեկատվական արտանետումների առկայությունն արդեն վկայում է այն մասին, որ «Ռոդինա» բլոկի նոր սնտեսական մոտեցումները ընդունելի են դարձել ռուսական ֆաղափական ընտրանու կողմից: Իր հերթին դա նշանակում է, որ կարելի է ստասել նաեւ գործնական ֆայլեր «գիտատար» սնտեսության զարգացման ուղղությամբ:

ՌՈՒՄ-ԱՍԵՐԻԿՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆԵՐԿԱ ՓՈՒԼԻ ԱՌԱՆՁՆԱՐՏԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ *Դավիթ Հովհաննիսյան*

Նոր սարին սկսվեց մեր սարածաօջառնի համար կարելուագույն նշանակություն ունեցող մի իրադարձությամբ: Վրասանում կայացած նախագահական ընտրություններում բացարձակ առավելությամբ հաղթեց «վարդերի հեղափոխության» առաջնորդ Սիխաշիլ Սահակափիլին: Այն գործընթացները, որոնք հնարավոր դարձրին մեր հարեւան երկրի նախկին նախագահ Էդուարդ Շեւարճնաձեին իշխանությունից հեռացնելը եւ Սահակափիլու հաղթանակը, ունեն ընդհանրական բնույթ եւ չափազանց կարելու են սարածաօջառնային հեռագա հնարավոր զարգացումները ֆննարկելու սեսանկյունից:

Ակնհայտ է, որ սեղի ունեցածը սերտրեն կաղված է համաօխարհային ֆաղաֆականության մեջ վերջին սարիների ընթացում սեղ գսած գործընթացների հես: Այն անհրաժեես է դիհարկել ոչ միայն ռուս-ամերիկյան հարաբերությունների, այլ նաեւ ամերիկյան նոր ֆաղաֆական ռազմավարության սեսանկյունից: Միացյալ Նահանգների ֆաղաֆական հայեցակարգը, ըստ որի նախասեսվում է այս գերդեսության՝ որդես միակ համաօխարհային բելեռի, վերահսկողության հասսասումը գլոբալ բնույթ ունեցող ենթակառուցվածքների վրա, լինեն դրանք կոմունիկացիոն, հումֆային թե ֆինանսական, ընդգծում է նաեւ երեք կարելուագույն նղասակ. ա) ժողովրդավարական արժեքների եւ ազատ ռուկայական համակարգի արմասավորում ամբողջ աօխարհում, բ) Միացյալ Նահանգներին սղառնացող

վսանգների լոկալացում եւ կանխում, ինչն ընդգրկում է հակահաբեկչական ղայֆարը, զանգվածային ոչնչացման զենքերի սարածման հնարավորությունների բացառումը, նոր իմիգրացիոն ֆաղափականությունը եւ այլն, գ) Միացյալ Նահանգների համաժխարհային զերակայությանն ուղղված մարտահրավերների կանխարգելումը: Այս վերջին դրույթի տեսակետից ակնհայտ են այն դասերը, որոնք նախագահ Բուշի վարչակազմը ֆաղեց իրափյան ղաշերազմի կաղակցությամբ մյուս մեծ տերությունների դիրքորոշումներից:

Ամերիկյան ֆաղափականությունը նախագծող գործիչները հսակորեն գիտակցեցին, որ Միացյալ Նահանգների՝ որղես միակ բեւեռ հանղես գալը եւ հաստատվելը «մնացած աշխարհի» համար բոլորովին էլ անվիճելի կամ անխուսափելի իրողություն չէ եւ որ թե՛ Ռուսաստանի, թե՛ Եվրամիղյան առաջատար ղեսությունների, թե՛ Չինաստանի համար կան այլընտանգներ, որոնցից մեկն է, օրինակ, վերափղխված եւ բարենորոզված ՄԱԿ-ի դերի եւ ազղեցության բարձրացումը ինչղես համաշխարհային ֆաղափականության կողղղինացման, այնղես էլ կոնֆլիկտների լուծման հարցերում:

Միաժամանակ, իրափյան ղաշերազմի կաղակցությամբ մեծ տերությունների ցուցաղրած դիմաղղությունը դղղեց Միացյալ Նահանգներին ավելի կոտ ֆաղափական գիծ իրականացնել նրանց նկատմամբ: Աղ կոտ գծի դրսեւորումներից մեկն էլ վրաստանյան իրաղարձություններն էին, որոնց հետեւանղոլ Ռուսաստանը գործնականում դուրս մղվեց այս հարավկոկասյան ղեսությունից՝ իր ազղեցությունը ղահղանելղոլ իրենց անկախ հռչակած

Հարավային Օսեթիայում եւ Աբխազիայում, ինչդեռ նաեւ Վրաստանի կազմում անվանադրեալ մնացող Աջարիայում:

Հետաքրքիր է եւ հասկանալի, որ վրացական «վարդերի հեղափոխությունը» տեղի ունեցավ հենց այն ժամանակ, երբ Ռուսաստանը փորձում է նորից իրեն վերադարձնել համառոտաբար նշանակություն ունեցող դեպքերի կարգավիճակ եւ իրականացնել «մեծ տերությանը» համադասասխանող ֆաղափականություն:

* * *

Ռուսաստանի դիրքորոշումը Իրաֆի շուրջ զարգացող իրադարձությունների վերաբերյալ, որը սկզբնական շրջանում, ամերիկյան փորձագետների եւ ֆաղափական գործիչների տեսակետից՝ ուներ ոչ թե սկզբունքային հիմքեր, այլ հետադարձում էր միայն այս կամ այն չափի սակարկման նդասակ, աստիճանաբար սկսեց լրջորեն մտադրել նախագահ Բուշի վարչակազմին: Մեկ այլ մտադրության դասճառ էր Ռուսաստանի դիրքորոշումը Իրանի հետ միջուկային տեխնոլոգիաների ոլորտում համագործակցելու վերաբերյալ: Այդ մտադրությունները ավելի արմատացան այն ժամանակ, երբ ռուսական դիվանագիտությունը սկսեց բարձրացնել Միջին Ասիայից ամերիկյան ռազմական խարխիսները դայմանավորված ժամկետներում դուրս բերելու հարցը:

Կան բազմաթիվ այլ փոքր եւ մեծ խնդիրներ, որոնց առկայությունը բնական է երկու խոշոր երկրների միջեւ, սակայն մինչեւ վերջին շրջանը այդ խնդիրները լուծվում էին առօրինակային կարգով կամ էլ փոխզիջումների համակարգի ստեղծման միջոցով:

Սակայն Մոլդովայի հետ կառավարված իրադարձությունները, դումայի ընտրությունների արդյունքները, Ղրղզստանում՝

հետխորհրդային շրջանում առաջին նոր ռուսական ռազմական խարխիսի սեղադրումը եւ հասկալի տեսնեմքերին Մասսրիխսում կայացած ԵԱՀԿ գագաթա-ժողովի ընթացքում Ռուսասանի, ինչդեռ ամերիկյան եւ եվրոպական դիսորդներն են բնութագրում, «ոչ կառուցողական» դիրքորոշումը, որն արտահայտվեց վեոյի իրավունքի կիրառմամբ, ստիղում են արեւմտյան քաղաքական շրջանակներին ավելի մանրամասն բնարկել Ռուսասանի ներկա վիճակը, նրա հնարավոր աղաքա գարգացումը, ինչդեռ նաեւ նախագահ Պուսինի ծրագրերը՝ երկրորդ նախագահական ժամկետի ընթացքում:

Ռուսական քաղաքականության կոտացումը դիսորդների գգալի մասը բացատրում է նախընտրական շրջանում անխուսափելի տրդուլիզմով, գսնելով, որ Պուսինը ստիղված է դիմել որոտ քայլերի, որոնք, իր նախընտրական գործունեությունը ծրագրող թիմի կարծիքով, թույլ կսան բարձրացնել նախագահի վարկանիշը: Այստեղ, անտուտ, որոտակի տրամաքանություն կա, սակայն անտահագրգիռ վերլուծաքանների համար հասկանալի է, որ ռուսական ներին եւ արտաին քաղաքականության մեջ վերջին շրջանում դրսեւորված միտումները հսակորեն բաժանվում են երկու տեսակի. այնդիսի միտումներ կամ ծրագրեր, որոնք կարելի է կանգնեցնել կամ փակել, եւ այնդիսի քաղաքական գործողություններ, որոնց հետեւամները եւ արդյունները երկարաժամկետ նտանալություն ունեն: Մասնավորադեռ, դումայի ընտրությունների արդյունները այս տեսակետից հասուկ հետաքրքրություն են ներկայացնում, քանի որ վերջինիս նոր կազմը կոչված է համագործակցել Վ.Պուսինի հետ նրա ամբողջ երկրորդ նախագահական շրջանի ընթացքում: Դումայի կազմում, առաջին անգամ լինելով, գործնականորեն ներկայացված չեն արեւմտանտ

ուժերը: Փոխարենը, նույնպես առաջին անգամ, ի դեմս կազմակերպված եւ բավականին լուրջ հնարավորություններ ունեցող «Ռոդինա» ֆաղափական բլոկի, ներկայացված է ռուսական ազգայնական ֆաղափական ուղղությունը, որը մինչ այժմ ամորֆ էր կամ էլ կեղծ ներկայություն ուներ. այդ դասարկ սեղը լրացնում էր Ժիրինովսկու կուսակցությունը, որը իրական գաղափարական ներուժ չունի:

«Ռոդինան» միավորում է հիմնականում ձախ դաժժի գործիչներին, սակայն նրանց մեջ կան նաեւ այսպես կոչված նացիոնալ-լիբերալներ: Նման միավորման ներկայությունը դումայում վկայում է այն մասին, որ Պուլսինին սասարող երկրի ֆաղափական եւ ճնշեսական ուժերը փորձելու են ձեւավորել այն, ինչ ռուսական մամուլում անվանվում է «*ռուսական ազգային նախագիծ*»: Բոլորովին դարձ չէ՝ կկարողանա՞ արդյոք Ա. Դուզինը, որը Ռուսաստանում համարվում է եվրասիականության գլխավոր գաղափարախոսը, դիմադրել ասիճանաբար ուժեղացող ռուսական ազգային գաղափարի՝ ռուս ազգի հասուկ ֆաղափակրթական առաքելության գաղափարի կողմնակիցներին, թե՞ վերջիններս կկարողանան դառնալ առավել ազդեցիկ գաղափարական հոսանք վաղվա Ռուսաստանում:

Երկարաժամկետ ֆաղափական ծրագրերի բնույթ ունեն նաեւ Ռուսաստանի գործողությունները Կովկասում, Մոլդովայի նկատմամբ եւ Միջին Ասիայում: Դա է դասճառը, որ ռուսական վերլուծաբանների զգալի մասը չափազանց բացասական վերաբերմունք դրսեւորեց դեկտեմբերի սկզբին սեղի ունեցած ՆԱՏՕ-ի անդամ երկրների արժափին գործերի, դաժժադանության նախարարների եւ ՆԱՏՕ-ի խորհրդի հանդիպումների արդյունքում ստեղծված փաստաթղթերի նկատմամբ: Հարցն

այն է, որ ՆԱՏՕ-ի բաժրագույն ղեկավարությունը արձանագրել է, թե աղազայում ամենավսանգահարույց սարածաօրջաններն են լինելու Մերձավոր եւ Միջին Արեւելքը, Կովկասը եւ Կասպից ծովի ավազանի երկրները, այսինքն՝ բոլոր այն սարածաօրջանները, որտեղ Ռուսաստանն ունի կենսական ռազմեր, իսկ մեկուս (Կովկաս)՝ իր սարածօրջան ամբողջականությունը վստահող հիմնահարցեր:

Ամերիկյան ֆաղափական գործիչները եւ ֆաղափագետները ուղղակիորեն հայտարարում են, որ Ռուսաստանի գործողությունները վերջին տարիների ընթացքում կաթվածահար են արել ԵԱՀԿ գործողությունները, եւ ներկայումս այս կազմակերպության ֆունկցիաները ստիպված են իրենց վրա վերցնել Եվրոպայի խորհուրդը, Եվրամիությունը եւ ՆԱՏՕ-ն, ինչը գնահատվում է չափազանց բացասականորեն, քանի որ ԵԱՀԿ կարելուագույն խնդիրներից է համարվում ժողովրդավարական չափանիշների արմատավորումը հետխորհրդային երկրներում, այստեղ ազատ եւ արդար ընտրությունների աղահովումը, ազատական ճնշեսական համակարգի ձեւավորումը եւ այլն: Ըստ նշված վերլուծության գնահատականների, ռուսական ֆաղափականության հետեւանով ԵԱՀԿ գործողությունների արդյունավետությունը նախկին խորհրդային հանրապետություններում չափազանց ցածր է:

Վերջին իրադարձությունները, որոնք կաղված են Վրաստանում զարգացող գործընթացների հետ եւ որոնք առաջացրին Ռուսաստանի ոչ այնքան աղեկվաս արձագանքը, նույնպես կարող են բավականին դժվար հարթվող հետեւաններ ունենալ: Համեմայնդեղա, հարկ է նկատի ունենալ, որ Վրաստանի վրա ճնշում իրականացնելուն ուղղված Մոսկվայի բոլոր ֆայլերը

ծայրահեղ բացասական գնահատականների են արժանանում ոչ միայն ԱՄՆ, այլ նաև՝ եվրոպական կառույցների և առանձին առաջասար եվրոպական ղեկավարությունների կողմից:

Իրաֆի և Աֆղանստանի հետ կապված խնդիրները, որոնք մինչև վերջերս գնահատվում էին որդես լուծվող, ներկայումս վերաճում են լուրջ հիմնահարցերի: Եթե անմիջապես սեղանների 11-ից հետո Ռուսաստանը, գործընկերային սկզբունքներից ելնելով, համագործակցեց Աֆղանստանում ծավալված ռազմական գործողությունների ընթացքում, ադա հետագայում, հասկալես այն բանից հետո, երբ որոշվեց, որ այս երկրում նախատեսված գործողություններին ղեկ է մասնակցի ՆԱՏՕ-ն և նրա դերակատարությունը ղեկ է ընդլայնվի, առաջացան բարդություններ: Աֆղանստանում ՆԱՏՕ-ի ընդլայնվող գործունեությունը նշանակում է, որ նախկին խորհրդային միջինասիական հանրադեությունների հարավից այս նորանկախ երկրների վրա ազդեցության նոր ձևեր են կիրառվելու, ինչը նույնդես չի կարող բավարարել Մոսկվային: Իրավիճակը ՌԴ համար ավելի սխուր է դարձնում այն փաստը, որ մի շարք՝ ԱՄՆ-ին Իրաֆի հարցում հակադրված արեւտեվրոպական ղեկություններ, և առաջին հերթին Գերմանիան, Աֆղանստանում ակտիվորեն մասնակցում են եվրասլանսյան այս կառույցի գործողություններին:

ԱՄՆ և Ռուսաստանի շահերի ևս մեկ բախման կես է Ադրբեյջանը, որեղ Միացյալ Նահանգները ղլանավորել է 15 հազարանոց արագ արձագանման ստորաբաժանումներ տեղադրել: Կարելի է եզրակացնել, որ Ռուսաստանը, որդես Բաֆվի վրա միակ ազդեցության միջոց ունենալով Ղարաբաղի հիմնահարցը, նորից կծգտի խանգարել եվրասլանսյան համակարգի կողմից նախաձեռնվող խաղաղ

կարգավորման գործընթացին, ինչը լրացուցիչ սրություն կմտնի մեր սարածաբանի ֆաղափական խնդիրների մեջ:

* * *

Վրասանում Սահակաժիլու իշխանության գալը նշանավորեց նոր ֆաղափական իրողության ծնււթորում մեր սարածաբանում եւ ռուս-ամերիկյան հարաբերություններում:

Այս նոր իրողության մասին է խոսում ՌԴ-ում ԱՄՆ դեստան Վերբոուլի՝ Քարնեգիի հիմնադրամում վերջերս ունեցած ելույթի ժամանակ արտահայտած հետեւյալ միտքը. «Միացյալ Նահանգները համարում է, որ մեր երկու երկրները (Ռուսաստանը եւ ԱՄՆ-ը - Դ.Յ.) կարող են ամրադնդել կայունությունը Ռուսաստանի սահմանների գոտում, այդ թվում՝ Մոլդովայում, Կովկասում եւ Կենտրոնական Ասիայում: Մենք ընդունում ենք, որ Ռուսաստանը այս սարածաբանում էական շահեր ունի եւ որ լավ հարաբերությունները Ռուսաստանի եւ նրա հարեւանների միջեւ համադասասխանում են բոլորի շահերին: ԱՄՆ-ը նույնպէս էական շահեր ունի այս սարածաբանում, որոնք չեն ռճնահարում Ռուսաստանի շահերը, այլ, հուսով ենք, գործում են բոլոր կողմերի օգտին: Սակայն, դատելով փաստերից, Ռուսաստանում շատերը շարունակում են կարծել, որ Միացյալ Նահանգների եւ Ռուսաստանի հարեւանների միջեւ շփումների եւ համագործակցության ընդլայնումը այնպիսի խաղ է, որում, եթէ մեկը հաղթում է, ադա մյուսը անդայման դեմ է դարձվի եւ որ ամերիկյան ազդեցությունը ուղղված է Ռուսաստանի շահերի դեմ եւ նույնիսկ՝ վսանգավոր է Ռուսաստանի անվսանգության համար»:

Իրավիճակը փոխվել է այնքան, որ ամերիկացիներն արդեն խոսում են այն մասին, թե Ռուսաստանը այն սարածաօջանում, որը միշտ համարել է իր եւ միայն իր ազդեցության ոլորտ, «ունի էական շահեր»: Ընդամենը երեք ամիս առաջ Ա.Չուբայսը հայտարարեց, որ Ռուսաստանը ղեկ է դառնա «ազատական կայսրություն», ինչին հետևում է առաջարկ միասին կայունացնել ռուսական սահմանների գոտին: Ակնհայտ է, որ նման իրողությունը ներկայումս ստիպում է ռուս վերլուծաբաններին՝ ձգել հասկանալ, թե որտե՞ղ են Մոսկվայի արտաքին ֆաղափականության սխալները եւ ի՞նչ կարելի է անել ներկա իրավիճակը կարգավորելու համար:

Նրանք ընդգծում են հետևյալ հիմնական սխալները.

ա) Ռուսաստանը Վրաստանում իր շահերի իրականացման համար փորձում էր հենվել միայն Աբխազիայի, Հարավային Օսեթիայի եւ Աջարիայի վրա,

բ) ռուսական դիվանագիտությունը չէր դիտարկում ամերիկացիներին՝ որդես կովկասյան սարածաօջանում նոր ակտիվ խաղացողի: Ինչպես նույն է Ս.Մարկեդոնովը, «երիտրացիները» ամերիկյան հովանավորների հետ կոնսուրուկտիվ երկխոսության հաստատման եւ *«հովիվների հետ ուղղակի շփումներ հաստատելու փոխարեն, ռուսաստանյան դիվանագետները շարունակում են Վրաստանը համարել ռուսական արտաքին ֆաղափական սեփականություն եւ սրտնջում են ԱՄՆ չափազանց ակտիվության կադակցությանը»:*

«Ինչդիպի՞նք ղեկ է լինի ՌԴ ֆաղափականությունը Վրաստանի նկատմամբ» հարցին հնչում է երկու դասասխան.

1) Վրաստանի վրա ճնշում գործադրել բոլոր հնարավոր միջոցներով, օգտագործելով թե՛ անջատողական ուժերը, թե՛

էներգետիկ գործոնը եւ թե՛ հնարավոր ուժային գործողությունները, հեսաձգել ռազմախարխսիսների փակումը եւ այլն,

2) հաշվի առնել ամերիկյան շահերը Կովկասում եւ այն գործոնը, որ Միացյալ Նահանգները շահագրգռված է սարածաւառջանում կայունություն հաստատելու մեջ եւ համագործակցել նրանց հետ «կրստեր գործընկերոջ» կարգավիճակով: Ռուսաստանը Կովկասը կառավարելու հսկայական փորձ ունի, որը կարող է դրականորեն օգտագործվել ի նպաստ ընդհանուր շահերի:

Հարկ է նշել, որ Վրաստանում զսնվող ռուսական ռազմախարխսիսների հեռացման հարցը գործնականում կարելի է լուծված համարել, քանի որ Միացյալ Նահանգները առաջարկել է հասուցել այդ գործընթացի հետ կաղված գումարը, ինչին ՌԴ ԱԳ նախարար Իգոր Իվանովը դրական արձագանք է սվել, եւ հարցը կարծես միայն գումարի շուրջ սակարկությունների հետ է կաղված:

Ռազմախարխսիսների դուրսբերումը Վրաստանի սարածփց կնճանակի սարածաւառջանում ռուսական ռազմական ներկայության կտրուկ կրճատում, ինչն ավելի մեծ հնարավորություններ կստեղծի եվրասլանայան կառույցների ազդեցության ընդլայնման համար, լրացուցիչ գործոն կհանդիսանա ԱՄՆ ազդեցությունը ամբողջ կովկասյան սարածաւառջանում խորացնելու համար, որն ամերիկյան դիվանագիտությունը, ամենայն հավանականությամբ, կօգտագործի նախելառաջ Վրաստանի եւ նրանից առանձնացած սարածփների միջեւ ծագած կոնֆլիկտները լուծելու համար: Հավանաբար, հենց այս դաճոնում էլ հնարավոր կլինեն փոխգոյծումները Մոսկվայի եւ Վաշինգտոնի միջեւ, եթե, իհարկե, ռուսական

ղեկավարությունը չդիմի կտրուկ փայլերի՝ փորձելով հակադրվել Միացյալ Նահանգներին:

Ի մի բերելով այս ամենը՝ կարելի է ենթադրել, որ չնայած վերջին օրջանում ռուս-ամերիկյան հարաբերությունների մեջ նկատվող լարվածության աճին, Շահերի կտրուկ հակադրում Տեղի չի ունենա, քանի որ կողմերը անցած տարիների ընթացքում ձեռք են բերել օփումների և համագործակցության դրական լուրջ փորձ, ստեղծվել է ընդհանուր Շահերի որոշակի դաժ: Սակայն դումայի ընտրությունների արդյունքները, որի հետևանքով նախագահ Պուտինը կունենա իր կամքին լիովին ենթակա խորհրդարան, և նոր «կայսերական» գաղափարական դրույթները, որոնք այս կամ այն չափով արտահայտվում են ռուսական իշխանամեծ կուսակցությունների և կազմակերպությունների կողմից, թույլ չեն տալիս գնահատել ռուս-ամերիկյան հարաբերությունները՝ որդես դրական զարգացման ներուժ ունեցող:

Բոլոր դեպքերում, իրավիճակը մեր տարածաօրջանում լարվել է, ինչը չի կարող չանդրադառնալ Հայաստանի ներքին և արտաքին գործերի վրա:

ԻՐԱՆԸ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ՈՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆԱԽԱՇԵՄԻՆ

Սեւակ Սարուխանյան

Իրանի Իսլամական Հանրապետության արտաքին եւ ներքին գաղափարականության հիմնական ուղղությունների ձեւավորման եւ իրականացման գործում կարեւորագույն դեր է խաղում երկրի ներսում ծավալված թայֆառը այսօրեւ կոչված ռեֆորմատների եւ թափափանցողականների միջեւ: Առաջինների գործունեությունը հիմնականում կադրվում է 1997-ին երկրի նախագահ ընտրված Մ.Խաթամիի, երկրորդներինը՝ Իրանի հոգեւոր առաջնորդ Ա.Խամենեյիի անվան հետ: 2000 թվականի խորհրդարանական ընտրություններում վճռական հաղթանակ տարած ռեֆորմատները, ինչը 1997-ի Խաթամիի հաղթանակից հետո երկրորդ լուրջ հարվածն էր իսլամիս-թափափանցողականների դիրքերին:

Հենց 2000-ից թափափանցողականները սկսեցին ավելի լուրջ վերաբերվել իրենց իշխանության թափափանցանք եւ ամրադրմանը, ինչի արդյունքը դարձավ 2003-ի փետրվարին մուսիցիդալ ընտրություններում նրանց տարած վճռական հաղթանակը: Ռեֆորմատներ-թափափանցողականներ մրցակցության զագաթնակետերից են լինելու այս տարվա փետրվարի 20-ին կայանալիք խորհրդարանական ընտրությունները, որոնք անցնում են ավելի քան լարված մթնոլորտում:

Ժամանակակից Իրանի կառավարման համակարգում, բանակում, հասուկ ծառայություններում վճռորոշ ազդեցությունն են մասնակցությունն ունենող տահաթանողականները, որոնց դերը երկրի կառավարման մեջ տայմանավորված է ոչ այնքան ժողովրդի աջակցությամբ, որը վերջին տարիների ընտրություններին մեծ մասամբ տաճտանել է բարեփոխումների կողմնակիցներին, որքան երկրի հոգեւոր իշխանության ազդեցությամբ:

Իրանի նախագահ Ա.տաթամին 1997 թվականի իր հաղթանակով տարտական էր ժողովրդի ընտրությամբ, որը տայմանավորված էր երկրի հասարակական կյանքի լճացման դեմ ունեցած նրա դժգոհությամբ: Սակայն իր նախագահության անցած տարիների ընթացքում տաթամին այդտես էլ չկարողացավ իրականացնել իր բարեփոխումների ծրագիրը, ինչը մեծ մասամբ տայմանավորված էր տահաթանողականների հակազդեցությամբ, որոնք զբաղեցնում են կարեւորագույն տաճտաններ երկրի կառավարման համակարգում եւ բանակում:

2003 թվականի կեսերի ողջ ընթացքում իրանցի տահաթանողականների ելույթները լի էին վստահությամբ, որ 2004-ի փետրվարյան խորհրդարանական ընտրությունները, ի տարբերություն 2000-ի, կավարտվեն իրենց հաղթանակով: Հարկ է նոել, որ նման տեսակես ունենալու համար տահաթանողականներն ունեին գրեթե բոլոր հիմքերը, մանավանդ տարեսկզբին (2003-ի փետրվարին) տեղի ունեցած մունիցիպալ ընտրություններից հետո, որում նրանք վճռական հաղթանակ տարան: Ռեֆորմատորների տարտությունը անգամ համենատելի չէր կարելի համարել, քանզի մի տարբաղախների մունիցիպալ խորհուրդներում նրանք զրկվեցին որել մասնակցությունից: Նման քաղախների տարբում էր

նաեւ ավանդաբար դեմոկրատական կարգախոսներ տալու մայրաքաղաք Թեհրանը:

Իրանական ռեֆորմատները իրենց տարբերությունը մեծ մասամբ տայնամավորեցին ընտրություններին բնակչության ցածր մասնակցությամբ: Իրոք, 2003-ի մունիցիպալ ընտրություններին հաճախեցին բավականին քիչ ընտրողներ (ընդհանուր առմամբ ընտրողների 10-15 տոկոսը): Սա Իրանի համար շատ ցածր ցուցանիշ է՝ հաշվի առնելով, որ վերջին երկու նախագահական ընտրություններին մասնակցել էին բնակիչների 70-80 տոկոսը:

2003-ի մունիցիպալ ընտրություններին ամենից քիչ մասնակցություն ունեցան հենց նրանք, ովքեր 1997-ին եւ 2001-ին տալուց ելն էին Խաթամիին, այսինքն՝ ռեֆորմատներին: Սրանք հիմնականում քաղաքային բնակիչներն են, ովքեր, ի տարբերություն իրանցի գյուղաբնակների, միշտ էլ ընտրել են համեմատաբար դեմոկրատական արժեքներ քաղաքային ուժերի: Քաղաքային բնակչության այստիպի ցածր մասնակցությունը ընտրություններին մի շարք վերլուծաբանների կարծիքով ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ դժգոհություն Խաթամիի բարեփոխումներից, ավելի ճիշտ դրանց դանդաղ ընթացից:

Իրանի բնակչությունը, որի 70 տոկոսը կազմում են երիտասարդները (մինչեւ 30 տարեկան), այլևս չի վստահում Խաթամիին, լուրջ բարեփոխումներ իրականացնելու նրա վճռորոշությանը:

Իհարկե, Խաթամիին նախկինում տալուց ելն ուժերը 2004-ի ընտրություններին չեն փոխարկի տալուց ելն ուժերի օգտին: Նրանց մեծ մասը կարող է տարգաղել չմասնակցել փոքրամասն ընտրություններին, ինչը համադասախանաբար կավելացնի տալուց ելն ուժերի աջակիցների թիվը: Ռեֆորմատներն

այս իրավիճակի ողջ բարդությունը հասկանում են, եւ հավանաբար դա է լուրջագոյն, որ նրանց աջակցող անհամեմատ սակավաթիվ լրացվածիչները ողջ 2003 թվականի երկրորդ կեսին ժողովրդին ֆարոզում էին ավելի գործուն մասնակցություն ունենալ ընտրություններին: Նման ֆարոզաբան են անցկացնում նաեւ լուրջագոյնողականները, սակայն այն ուղղելով ավելի շատ դեմոկրատիկ գոյութան արջաններ:

Իրանի հոգեւոր առաջնորդ Խամենեին նույնպէս ֆարոզում է ժողովրդին ավելի ակտիվ մասնակցություն ունենալ ընտրություններին, ֆանգի դրանցից է կախված, թե որքանով լեգիտիմ կլինի իսլամական հանրապետության օրենսդիր մարմինը. «Եթե բնակչության մեծ մասը գա ընտրություններին, ապա մեր ընտրված իշխանությունները անվիճելիորեն կհամարվեն լեգիտիմ, ինչը կստի Սրբազան Արեւմտեցի հաւանի նստել Իրանի իսլամական ռեժիմի հետ»: Չափավոր լուրջագոյնողական «Ինտիմալ» թերթի գլխավոր խմբագիր Թ. Խաւենին իր հողվածներից մեկուն գրում է. «Եթե աշխարհը գործ ունի մի երկրի հետ, որտեղ խորհրդարանական ընտրությունները չեն վայելում բնակչության մեծամասնության աջակցությունը, ապա աշխարհը կանի անեն ինչ, որտեղի որեւէ գործ չունենա այդպիսի երկրի հետ»:

Ռեֆորմատորների վարկը երիտասարդության արջանում նվազեցնելու համար լուրջագոյնողականները անցած տարիների ընթացքում առաջ են ֆաւել այն տեսակետը, որ բարեփոխումներ խոստացող ֆաղաֆական ուժերը լուրջագոյն ֆաղաֆականապէս սկար են եւ չեն կարող իրական աջակցություն ցուցաբերել ազատականացման ձգտող երիտասարդությանը: Որոշ վերլուծաբաններ էլ լուրջում են, որ 2002-2003-ի ուսանողական

անհանգստությունները՝ կաղված դեմոկրատական արժեքներ կրող որոշ դասախոսների համալսարաններից հեռացման հետ, հրահրված են եղել ղահողանողականների կողմից միայն մեկ նողասակով. աողացուցել, որ հաթամին ի վիճակի չէ որեւէ կերող արգելակել երկրի հողելոր իոխանությունների հրահանգները:

Հաովի նսելով մունիցիողալ ընսրությունների դասերի հետ՝ ռեֆորմասորները այս ընսրություններին ուժեղացրել են իրենց աոխասանները երիսասարողոթյան եւ ուսանողոթյան հետ՝ կոչ անելով նրանց էլ ավելի մսահողվել երկրի աողաոայով: Մսահողոթյան համար իրական ողաճառներ իրոբ որ կան: 2003-ի մունիցիողալ ընսրությունների արողումբում թեհրանում գրեթե ողջ իոխանական լժակները վերցրած ողաողանողականները անցած սարի իրենց վարած ֆողաֆականողոթյամբ արդեն իսկ ցույց սվեցին, թե ինչողիսի հետելանմներ կարող է ունենալ իրենց միիոխանողումը երկրի հետաոա արգացման վրա: Այսողես, թեհրանի ողաողանողական ֆողաֆողեսը անցած սարի հանդես եկավ ողաոոնական առաջարկողոթյամբ (որը կարելի է համարել նաեւ որողես մսողողողում)՝ փակել մայրաֆողաֆի բողոր մոակողոթյին կենսրոնները՝ դրանց տեղում կաոմակերողելով «Ղուրանի ժողովրդական ընթերցման սրահներ»:

2003-ի կեսերին իրանի իսլամական Հանրողեսողոթյան նախաոահ Մ.հաթամին Մեջլիսի բարեփողխումների կողմնակից ողաոամավորների հետ իր հանողողումների ժամանակ մի ֆանի անոամ խոսսացավ ողաոոնողես ողաողանել ռեֆորմասորների ընողանուր նախընսրական ցուցակը: Սակայն անոամ երկրի նախաոահի ողաոոնական աջակցողումը չի ողաողանում բարեփողխումների կողմնակիցներին ողաողանողականների

կողմից կազմակերպված անախորժություններից: Այսպես, «Մոեարեֆյաթ» բարեփոխումների կուսակցության նախագահ, Իրանի նախագահի եղբայր Մ. Ռ. Խաթամին նշում է. «Մենք գիտենք, որ մեր խորհրդակցությունների սենյակները ձայնալսվում է եւ որ մեր կուսակիցներին հեռադնդում են: Այս դայանաներում մենք չենք շատում բաց խոսել մեր աղազա ծրագրերի մասին»: Այս ընտրություններին ռեֆորմատները իրոք որ զգալիորեն ուշ հրատարակեցին իրենց նախընտրական ծրագիրը: Սա մեծ մասամբ դայանավորված էր նրանով, որ իրանական լրատվամիջոցների մեծ մասը վերահսկվում են դաշտանողականների կողմից, ինչը ուղղակիորեն մեծացնում է ծրագրային հակաֆարոզության ազդեցությունը ժողովրդական զանգվածների վրա:

Ինչ վերաբերում է դաշտանողականների նախընտրական ռազմավարությանը, աղա այս ընտրություններին նրանց դասգամավորական ցուցակում առաջին անգամ շատ մեծ թվով տեղ են զտել բանակի եւ հասուկ ծառայությունների բարձրաստիճան սղաների անուններ: Նման ճանադարհով դաշտանողականները ջանում են ստանալ զինված ուժերի աջակցությունը ընտրությունների ժամանակ:

Միջազգային հանրությանը, եւ առաջին հերթին Միացյալ Նահանգներին, Իրանի խորհրդարանական ընտրությունները հասկադես հուզում են (այսպես, համենայնդեղս, հայտարարվում է դաշտանադես) Իրանի միջուկային ծրագրի հեռազգ զարգացման հեռանկարների տեսակետից: Իրականում այս կամ այն ուժի հաղթանակը ընտրություններում կարող է լուրջ ազդեցություն ունենալ միջուկային ծրագրի հեռազգ ընթացքի վրա: Գաղտնիք չէ, որ վերջին տարիներին իրանական հասարակության մեջ

ակտիվորեն ֆննարկվում է միջուկային զենք ձեռք բերելու հարցը, որի հիմնական ջասագովները Պահողանողականներն են. նրանք դրանում տեսնում են երկրի անվտանգության Պահողանման հիմնական միջոցը: Պահողանողականների հաղթանակը ընտրություններում կարող է լուրջ հետեւանքներ ունենալ միջուկային ծրագրի զարգացման վրա՝ հաղորդելով դրան ավելի շատ ազանական բնույթ:

Հողվածի սկզբում նշվեց, որ Պահողանողականները այս ընտրություններին մոտեցան ավելի քան ինքնավաստ: Սակայն հետագա զարգացումները ցույց տվեցին, որ ամեն ինչ այնքան էլ հարթ չի ընթանում, եւ ռեֆորմատորների դերն ու հեղինակությունը գնալով մեծանում են: Սա իր հերթին ստիպեց Խամենեյի կողմնակիցներին ավելի ավտորիտար ճանադարհով լուծել իրենց խնդիրները, ինչի բարձրակետը դարձավ 2004-ի հունվարի սկզբի որոշումը՝ 80 ազդեցիկ ռեֆորմատորների վերջնականադես գրելը ընտրություններին մասնակցելու իրավունքից, որոնց շարքում է նաեւ Իրանի նախագահի եղբայր Մոհամադ Ռեզա Խաթամին: Անառարկելիորեն ավտորիտար այս որոշումը բարձրացրեց դժգոհության մեծ ալիք: Իրանի նախագահ Խաթամին անգամ լրատվամիջոցների առաջ չթափցրեց իր գայրույթը: Այս փաստը միանշանակ բացասական արձագանք ստացավ արտասահմանում:

Պարզ է դարձել, որ Խաթամինն աջակցող ռեֆորմատորների թելը գնալով զիջում է առանց այդ էլ ոչ այնքան ամուր դիրքերը Պահողանողականներին, ինչն ավելի քան անհանգստացնում է Միացյալ Նահանգներին, որոնք ի դեմս Խաթամինի տեսնում են այն անձնավորությանը, որը կարող է ուղղել Իրանին դեղի հարաբերությունների լավացում ԱՄՆ հետ: Խ. Սոլանան իր հերթին հայտարարեց,

որ Եվրամիությունը անհանգստացած է 80 ռեֆորմասորների և ընտրությունների մասնակցելու իրավունքից զրկելու փաստով, սակայն միեւնույն ժամանակ նեցեց, որ Եվրամիությունը չի խառնվելու Իրանի ներքին գործերին:

Առաջիկա խորհրդարանական ընտրություններն անհանգստացնում են նաեւ Ռուսաստանին, որի նավթային եւ գազային ընկերությունները վերջին մի քանի տարիների ակտիվացրել են իրենց ֆայլերը Իրանում՝ ներդրումներ կատարելու հնարավորություններ ստեղծելու ուղղությամբ: Ազատական թեւի տարտության դեմքում կարող է դժվարանալ արտասահմանյան ընկերությունների մուտքը Իրանի նավթային եւ գազային ռեսուրսներին:

Ինչպէս, 2004-ի խորհրդարանական ընտրություններն այսօր գտնվում են միջազգային ֆաղափականության ուժադրության կենտրոնում:

Հասկանալի է, որ Իրանում ստասվում են լուրջ փոփոխություններ, ու թերեւս նոր խորհրդարանում բարեփոխումների կողմնակիցների քանակը նվազելու է: Սակայն, ինչպէս էլ հետագայում զարգանան գործերն Իրանում, դարձ է մեկ բան՝ ներքին այս խնդիրները բացասական ազդեցություն կթողնեն հասարակության միասնության վրա, ինչն արտաքին ազդեցության վրա: Ինչ վերաբերում է հայ-իրանական հարաբերություններին, առաջ դրանց առայժմ լուրջ վստահ չի ստանում, քանի որ թե՛ դաշտային հարաբերությունները եւ թե՛ ռեֆորմասորները ավանդաբար եղել են Հայաստան – Իրան հարաբերությունների բնականոն զարգացման կողմնակիցներ:

ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԸ ԿԻՊՐՈՍՅԱՆ ՀԱՐՑԻՆ

Սարգիս Հարությունյան

Կիպրոսի հարցը Անկարայի արժափն ֆաղափական կարելու բաղկացուցիչներից մեկն է: Տարբեր ժամանակաշրջաններում կղզու հարցը սարբեր ասիճանի նշանակություն է ունեցել Թուրքիայի համար, սակայն, երբ 1999թ. այդ երկիրը հռչակվեց Եվրամիության (ԵՄ) անդամության թեկնածու, իսկ Անկարայի արեւմտյան ռազմավարության մեջ ինտեգրացիան դեղի ԵՄ դարձավ առաջնային, Կիպրոսի հարցը միանգամից ձեռք բերեց եական կարգավիճակ:

Գաղափարախոսական առումով կիպրոսյան հարցի շուրջ թուրքական վերնախավի ներսում բախվում են երկու հայեցակարգային մոտեցումներ՝ դա «Սամբուլի Թուրքիան» է եւ «Անկարայի Թուրքիան»: Թեեւ այս երկվությունը շատ հաճախ օգտագործվում է արժափն ֆաղափական մաներների համար, սակայն իր հիմքում ունի համակարգային իմաստ եւ առնչվում է թուրքական դեռության հեռագա զարգացման գաղափարա-փիլիսոփայական կողմին:

Կիպրոսյան հարցի այս վերջին ակտիվացման սկիզբը մոտ մեկ տարի առաջ էր: Գործընթացի ակտիվացման հիմնական ազդակը եկավ ԱՄՆ եւ նրա դառնակիցների ֆաղափականությունից. առջեւում Իրափի դասերազմն էր, եւ առկա էր «Միացյալ Եվրոպայի» նկատմամբ ամերիկյան նոր ֆաղափականությունը: Իրենց դերը խաղացին Հունաստանի ու Թուրքիայի մոտեցումները, անուղղակի ազդեցություն ունեցավ նաեւ ԵՄ ընդհանուր մոտեցումը՝ կարգավորված

սեսնել իր անդամ ղեկավարությունների հետ կապված հակամարտությունները: Ակտիվացման այդ փուլը իր դադարը ստացավ 2003թ. մարտին, երբ Հաագայում կողմերը այդուհետ էլ չեկան համաձայնության:

Համաձայն 2002թ. դեկտեմբերին Կոթենհագենում կայացած ԵՄ գազաթափողովի որոշումների, գերազանցապես Արևելյան Եվրոպայի 10 երկրներ (Լեհաստան, Հունգարիա, Չեխիա, Սլովակիա, Սլովենիա, Էստոնիա, Լատվիա, Լիտվա, Մալթա եւ Կիպրոս՝ հանձնիս նրա հունական հասվածի) ղեկավար է 2004թ. մայիսի 1-ի դրությամբ արդեն իսկ մաս կազմեն «Միացյալ Եվրոպային»: Եվրոպական Միության դիրքորոշումը հետևյալն է. եթե թուրքական կողմը (առաջին հերթին ղազախական Անկարան) չգործադրի անհրաժեշտ ջանքերը եւ մայիսի 1-ին Եվրամիությանը, փաստորեն, անդամակցի կղզու միայն հունական հասվածը՝ ճանաչված միջազգային հանրության կողմից, ադա սույն թվականի դեկտեմբերին թվագրված՝ ԵՄ-ին Թուրքիայի անդամակցության հարցի ֆինանսավորումը կարող է սաղալվել:

Կիպրոսի հարցում Եվրոպական ֆաղափականության նդասակն է կղզու հունական հասվածի միջոցով չներհալվել հակամարտության մեջ: ԵՄ հիմնական թուլություններից մեկը ֆաղափական (աշխարհաֆաղափական) որոշումների ընդունման միասնական կենսրոնի բացակայությունն է: Այդ դարագայում ցանկացած հակամարտություն, որի մեջ կներհալվի «Միացյալ Եվրոպան», կարող է համակարգային ճգնաժամ առաջացնել Եվրոպական լուսավորիչների նախանշած կառույցում:

Թուրքիայի համար այս սարին սկսվեց կիպրոսյան հարցով: Անկասկած է, որ մինչեւ մայիսի 1-ը (որոշ

առումներով նաև դրանից հետո) Թուրքիայի արտաքին ֆաղափական գերատեսչության ջանքերի մի զգալի մասը կենտրոնանալու է կղզու հակամարտության կարգավորման ուղղությամբ: Բանակցությունների սեղանին կրկին Քոֆի Անանի ծրագիրն է, որի շուրջ էլ լիցիտ է ընթանում գործընթացները:

Հունվարի 15-16-ը Թուրքիա իր տասնական այցը կատարեց Եվրամիության հանձնաժողովի նախագահ Ռոմանո Պրոդին (ԵՄ հանձնաժողովի նախագահը շուրջ չորս տասնամյակ չէր այցելել Թուրքիա): Պատվիրակությունը, որի կազմում էր ԵՄ ընդարձակման հարցերով հանձնակատար Գյունեսեր Վերհոֆենը, ուներ հայտարարագրված մեկ նդասակ՝ սուղել Թուրքիայի տարատեսակությունը դեկտեմբերյան (2004թ.) ֆնադկումներին եւ ընդհանրապես՝ ԵՄ-ին անդամակցության առումով:

Բացի տասնական հանդիպումներից, Թուրքիայի Ազգային մեծ ժողովում ելույթ ունենալուց եւ Սամբուլում ԵՄ տեղեկատվական կենտրոնի բացումից, Պրոդին երեք հիմնական հաղորդագրություն սվեց թուրքական վերնախավին. հիմնադրել է այն տեսակետը, ըստ որի ոչ ֆրիսոնյա երկրները չեն կարող անդամակցել ԵՄ-ին, բարեփոխումները Թուրքիայում ընթանում են ճիշտ ուղղությամբ, սակայն մտահոգություն է առաջացնում նրանց արագությունը: Թերեւս այդ երկու կետերը առնչվում են ավելի շատ տեսական հարթությանը, քանի որ առկա են իրողություններ, որոնք չեն կարող լուծվել անձերի մակարդակով:

Պրոդին-Վերհոֆեն զույգի այցի հիմնական նդասակը Կիորոսն էր: «Արդեն վաղուց եկել է ժամանակը վերջ տալու Կիորոսի եւ նրա մայրաքաղաքի բաժանմանը», Անկարայում հայտարարեց ԵՄ հանձնաժողովի նախագահը: Ողջ այցի

ընթացում ենթասեֆսով գնում էր այն միտքը, որ ներկայումս Կիորոսի հարցը չափից դուրս կարելու է Եվրամիության համար եւ այդ խնդրում Պաշտոնական Անկարայի դիրքորոշումից է մեծադեպ կախված դեկտեմբերյան ֆննարկումների արդյունքը:

Մինչ Պրոդիի այցը Թուրքիա, Բրյուսել՝ Եվրամիության մայրաքաղաք այցելեց ԱՄՆ Պեսդեդարսամենսի Կիորոսի հարցով հասուկ բանազնաց Թոմաս Ուեսթոնը: Վերջինս հանդիպումներ ունեցավ Եվրոպական խորհրդարանի նախագահ Փաթ Քոֆսի, Գյունսեր Վերհոֆենի եւ ԵՄ հանձնաժողովի արտաքին գործերի հանձնակատար Քրիս Պասսենի հետ: Այցի նպատակը, ամենայն հավանականությամբ, ջանքերի կոորդինացումն էր:

Կիորոսյան հարցի կարգավորման գործում ամերիկյան ֆաղափականությունը ուրվագծվում է մի ֆանի մակարդակներով: Ռազմավարական առումով այն ենթարկվում է նոր փիլիսոփայությանը, որ ներկայումս գերիշխում է Վաշինգտոնում: Pax Americana-ի սեսանկյունից Միացյալ Նահանգները ղեկ է կարգավորի նոր աշխարհակարգին խոչընդոտող հակամարտությունները: Մարտավարական առումով ԱՄՆ նպատակն է ուժեղացնել իր ազդեցությունը Հարավային եւ Հարավարեւելյան Եվրոպայում (Եվրոպա-Մերձավոր Արեւելք կապող օղակ), օժանդակել Թուրքիայի անդամակցությանը ԵՄ-ին, որը, բացի Եվրոպական աշխարհաֆաղափական դաշտի հետ կապված հաշվարկներից, ունի Թուրքիայի ներսում Արեւմուտքի համար ընդունելի համակարգի գոյության աղահովումը (նպատակ, որը հետադարձում է նաեւ Եվրամիությունը):

Ակնկալվում է, որ արդեն մայիսին (2004թ.) ԱՄՆ նախագահ Ջորջ Բուշը եւ ղեկաւարտար Քոլին Փաուելը

րությունը կողմ է Անանի ծրագրին, բանակը՝ ոչ): Քննարկվող հիմնական հարցը դարձավ կառավարության հրահանգով Թուրքիայի արտոնմանախարարության կողմից դադարեցված փաթեթը, որտեղ ներկայացված են այն փոփոխությունները, որոնք ցանկանում է սեսնել լուսակազմի Անկարան Կիրոսի խնդրի կարգավորման ՄԱԿ-ի ծրագրում: Այդ կառավարությանը նույն հունվարի 8-ին «Չանկայա» նախագահական լուսակազմի Անկարան Անիեթ, Սեզերի, վարչապետ Էրդողանի, գլխավոր ստրատեգիայի ղեկավար, գեներալ Հիլմի Օզգյուրի, արտոնմանախարար Աբդուլահ Գյուլի, արտոնմանախարարության գլխավոր ֆարսուղար («նոյնացված կարգիմալ» եւ ԱԳՆ-ում բանակի մարզը համարվող) Ուղուր Ջիյալի, Ազգային հետախուզական ծառայության (MIT) գլխավոր ֆարսուղար Սենֆալ Աթասադուլուի եւ արտոնմանախարարության մի շարք բարձրաստիճան անձանց մասնակցությամբ կայացված Թուրքիայի Ազգային անվտանգության խորհրդի (MGK) նիստը: Թեեւ ԱԳՆ փաթեթի եւ նիստի մանրամասնությունների վերաբերյալ տեղեկություններ չկան, սակայն մասնավոր ստրատեգիան «Չանկայայում» հունվարի 8-ին տեղի ունեցած նիստի հիմնական դրույթները: Անկարան համարում է Կիրոսի խնդիրը «ազգային հարց» (ընդգծված է այդ հարցի գերկարեւորությունը Թուրքիայի համար): Հայտարարվում է, որ թուրքական վերնախավն ունի անհրաժեշտ ֆառաքական կամքը՝ «խնդրի արագ, արդար եւ կայուն կարգավորման համար՝ հիմնված կղզու իրողությունների վրա»: Նշվում է, որ թուրքական կողմի դիրքորոշման ձեւավորումը ընթանալու է Թուրքիայի իշխանական շարքեր ճյուղերի միջեւ «սերս փոխհամաձայնությունների» միջոցով (այսինքն՝ Թուրքիայի կառավարությունը չի կարող այդ հարցում ինֆորմացիոն ֆայլեր կատարել): Թուրքիայի

ռազմաֆաղափական վերնախավը իր դիրքորոշման հստակեցման համար վերջնաժամկետ է ընտրում հունվարի 23-ը՝ MGK-ի հաջորդ նիստը: Եվ վերջապես, հունվարի 8-ի նիստը եւս մեկ անգամ ընդգծեց բանակցային գործընթացում այսպես կոչված Յուլիսիային Կիորոսի թուրքական Հանրապետության (ՀԿԹՀ) նախագահ Ռաուֆ Դենֆաչի «դերն ու կարելությունը»:

Պեսֆ է ասել, որ Կիորոսի թուրքական հասվածի այդ անփոփոխ նախագահը բանակցություններում ավանդաբար ներկայացրել է թուրքական կողմի կոոս դիրքորոշումը՝ հանդիսանալով Անկարայի «կոոս խաղաթուղթը»:

Անցած տարվա դեկտեմբերին ՀԿԹՀ-ում տեղի ունեցան խորհրդարանական ընտրություններ: Հիսուն տեղանոց միադաս խորհրդարանի 19 տեղերը բաժին ընկան ձախակողմյան «Հանրապետական թուրքերի կուսակցությանը» (ՀԹԿ): Յոթ աթոռ ստացավ դաշտանողական «Ժողովրդավարական (ԺԿ) կուսակցությունը»: Հունվարին ՀԹԿ առաջնորդ Թալեաթը նախագահ Դենֆաչին ներկայացրեց ՀԿԹՀ կառավարության կազմը: Նախարարական տասը աթոռներից վեցը անցան ՀԹԿ-ին (վարչապետ դարձավ Թալեաթը), իսկ չորսը՝ ԺԿ-ին (փոխվարչապետ եւ արտգործնախարար նշանակվեց ԺԿ առաջնորդ Սերդար Դենֆաչը՝ նախագահ Ռաուֆ Դենֆաչի որդին): Անհրաժեշտ է նշել, որ այդ վերջին հանգամանքը ավելի ուժեղացրեց Ռ. Դենֆաչի դիրքերը բանակցային գործընթացում:

Այսպիսով, կարելի է ենթադրել, որ կիորոսյան խնդրի կարգավորումը մտել է վճռական մի փուլ: Միջազգային ճնշումը զգացվում է հասկապես Անկարայի վրա, քանզի վերջինս է մեծել նույն միջազգային հանրության հավանությանը արժանացած Քոֆի Ամանի ծրագիրը: Ամեն

դեղինում այդ ճնշումը իր ազդեցությունը կունենա Թուրքիայի ֆաղափական համակարգի ներսում՝ լարվածության հետագա աճի շեղանկյունից: Թուրքիայի ֆաղափական վերնախավի միջազգային հանդիպումները, հունվարի 8-ի Թուրքիայի MGK նիստը եւ Ասամբուլում հունվարի 11-ին կայացած Ռեջեփ Էրդողան–Ռաուֆ Դենթթաբ հանդիպումը (նմանափող մի հանդիպում է ծրագրվում նաեւ հունվարի վերջին) խոսում են այն մասին, որ փաստորեն, դաշտնական Անկարան դարձել է բանակցային գործընթացի de jure կողմ, ինչը, ըստ էության, բացակայում էր նախկինում:

Համադրելով իրողությունները՝ կարելի է ասել, որ դաշտնական Անկարայի իրական նդասակներից է դեղին արեւմտյան ֆաղափական-ճնշեսական համակարգեր ուղղված ինտեգրացիայի հետագա խորացումը, եւ այդ առումով Կիորոսի խնդիրը, թերեւս, դիտարկվում է իբրեւ արժանի ֆաղափական մարտավարական մաներ: Այս ամենը Հայաստանի համար կարելուովում է այն առումով, որ այդ գործընթացների որոշ դրվագներ կարող են կիրառվել նաեւ Հարավային Կովկասում:

**ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԵՎ
ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

Արաֆա Փառայան

«Սառը լուսերազմի» սարիներին, մասնավորապես 1970-80-ականներին, միջազգային ձեւակերպում ստացավ այսուհետ կոչված *զարգացման իսլամական ուղու* տեսությունը, համաձայն որի՝ իսլամը կարող է հանդես գալ որպես այլընտրանքային աշխարհակարգ եւ ի վիճակի է ադապտվել մահմեդական հասարակությունների ներդաշնակ զարգացումը եւ բարօրությունը:

Զարգացման իսլամական ուղու տեսաբանների կարծիքով՝ իսլամն իր մեջ ներառում է բոլոր հիմնահարցերի լուծումները եւ, որ իսլամական ուղիով հնարավոր է հաղթահարել սոցիալ-սնտեսական հիմնախնդիրները:

Զարգացման իսլամական տեսությունների մեջ առանձնանում է *իսլամական սնտեսության հայեցակարգը*: Ինչպես հայտնի է, իսլամն իր մեջ ներառում է նաեւ իսլամական համայնփի՝ *ումմայի* սնտեսական կյանքին վերաբերող դրույթներ, եւ արդեն միջնադարում իսլամական իրավագիտության դասական դորոցները մշակեցին իսլամի սոցիալ-սնտեսական հայեցակարգը:

1950-ականների վերջին եւ 1960-ականների սկզբին հրատարակություն ձեռք բերեց իսլամական սնտեսության ուսումնասիրությունը, որը ներառվեց իսլամական մի շարք կրթական կենտրոնների ուսումնական ծրագրերում: Իսլամական համալսարանական շրջանակներում ֆնմարկ-

վում էր այն հարցը, թե արդյո՞ք իսլամի սնտեսական սկզբունքները կարող են համադասասխանել սնտեսության մեջ կադիսալիզմի եւ սոցիալիզմի գործելակերպին, եւ այս ուղղությամբ զգալի ուսումնասիրություններ հրատարակվեցին:

Իսլամական սնտեսական հայեցակարգում առանձնանում են մի շարք ուղղություններ: Չնայած առկա տարբերություններին, դրանք բոլորն էլ համամիտ են այն հարցում, որ սոցիալ-սնտեսական առաջընթացի խնդիրները դեռ էլ լուծվեն մասնավոր սեփականության հիման վրա: Այդ համատեղությունը նրանց մի մասն առաջարկում է հասարակության այնպիսի մոդել, որտեղ աշխատանքի եւ կադիսալի բաշխման դեղմում գործում է բանական հավասարություն: Մյուս մասը կադիսալիսական հասարակության կողմնակից է: Իսլամի սնտեսական հայեցակարգում առանձնանում է նաեւ իսլամական սոցիալիզմի տեսությունը, որի կողմնակիցներն առաջին հերթին դաշտանում են սոցիալական հավասարության սկզբունքը՝ գտնելով, որ իսլամի եւ սոցիալիզմի միջեւ շատ ընդհանրություններ կան:

Համաձայն իսլամի՝ ամեն երկրային դասկանում է Աստուն, ուստի սեփականատերը միայն ժամանակավորապես է սնորհում «Աստու ունեցվածքը»: Մահնեդական տեսաբանները իսլամական սնտեսական համակարգի զլխավոր դերը համարում են սոցիալական արդարության վերականգնումը (որը կադիսալի հավասար բաշխում), մարդկանց հոգեւոր եւ նյութական կարիքների բավարարումը, սնտեսական աճի ադիսալիզմը, համընդհանուր ադիսալիզմի եւ շահագործման վերացումը: Իսլամն առաջարկում է հասարակությունը կառուցել մահնեդականների եղբայրության, արդարության եւ

հավասարության սկզբունքի վրա, եւ ըստ այդմ՝ «Իսլամը թույլ չի տա իր նվիրյալներին մահանալ սովից»:

1960-ականների վերջին եւ 1970-ականների սկզբին սկսեց ֆննարկվել նաեւ իսլամական սկզբունքներով ամրագրված միջազգային իսլամական ճնշեսական համագործակցության հարցը: Շրջանառության մեջ դրվեց *իսլամական նոր ճնշեսական կարգուկանոնի* հայեցակարգը, որի ամենահայտնի շեսաբաններից մեկի՝ Պակիսանցի Վ. Համդանիի կարծիքով՝ այն հիմնված է իսլամական հավասարության եւ արդարության սկզբունքների վրա: Իսլամը ո՛չ շոքալուծական եւ ո՛չ էլ ժուժկալուծական կողմնակից է: Այն միջին դիրք է գրավում, որ թույլ կտա փրկել ժամանակակից աշխարհը համընդհանուր աղետից:

1970թ. Համաաշխարհային իսլամական կոնգրեսը, արձանագրելով այն փաստը, որ իսլամական ղեկավարությունների ճնշող մեծամասնությունը դեռեւս չի հասել ճնշեսական ինֆուրույնության, առաջարկում էր լրջորեն գնահատել նեոգաղութացման սղառնալիքը եւ ճնշեսության բնագավառում ստեղծել իսլամական միջղեւական համագործակցություն: Քննարկման առարկա էին դարձել նաեւ համընդհանուր իսլամական շուկայի, սեփական վալյուսային գոտիների եւ, վերջապէս, իսլամական ճիղի բանկերի ստեղծման հնարավորությունները:

Ասիճանաբար, մահմեդական երկրների միջեւ իսլամական սկզբ-բունքներով ամրագրված ճնշեսական համագործակցություն իրականացնելու գաղափարներն ավելի իրական դարձան: Եթե մինչեւ 1970-ական թվականները մահմեդական երկրների միջեւ ճնշեսական համագործակցության կոչերը հեռու էին գործնական լինելուց, աղա 1970-ականների սկզբին առաջ եկան նղաւսավոր ղայմաններ, որղեսգի հնարավոր լինի

ընդլայնել եւ խորացնել իսլամական ղեկավարությունների միջեւ ֆինանսասնտեսական եւ առեւտրական կապերը: 1970-ականների սկզբին նավթային գների աճը հանգեցրեց համաժխարհային շուկայում նավթարդյունահանող մահմեդական երկրների կառնիսալի դերի մեծացմանը: Ֆինանսական արագընթաց եւ աննախադեպ հաջողությունները նրաստեցին, որդեսզի Օոցի երկրները, մասնավորապես Սաուդյան Արաբիան, ուրվագծեն իսլամական ղեկավարությունների միջեւ սնտեսական համագործակցության փառաբանությունը եւ մեծ ներդրումներ անեն իսլամական բանկային համակարգում: Իսլամական սնտեսական համագործակցությունը, որի կոորդինացումը ստանձնեց Իսլամական կոնֆերանս կազմակերպությունը (ԻԿԿ), օգնում էր «երրորդ աշխարհի» մուսուլմանական երկրներին՝ հաղթահարել սոցիալ-սնտեսական հետամնացությունը:

Հասկանալի է, որ 1970-80-ականներին առանձին մահմեդական երկրներում (մասնավորապես Պակիստանում, Բանգլադեշում, Իրանում, Սաուդյան Արաբիայում, արաբական միաղեկություններում) շարժառնական սկզբունքներ ներդրվեցին հարկային, վարկավորման եւ գործընկերության դաշտում, ժառանգման իրավունքում, սեփականատիրության աստիճանում, ինչպէս նաեւ՝ վաճառականական տնտեսի եւ ստեղծարարական գործարքների արգելման մեջ: Իսլամական սկզբունքների ներդրումը սնտեսության ոլորտներում ճանադարհ էր հարթում նաեւ դեղի միջազգային իսլամական համագործակցություն, որի իրականացման դեղում, ինչպէս համոզված էին իսլամական շրջանակներում, *ուժման* կվերածվի կրթված, ստեղծագործ եւ նորացված մի համայնքի եւ կփործի XX դարի վերջին հասնել զգալի առաջընթացի, հասկադես

իսլամական գիտության եւ սեխնիկայի բնագավառում, որդեսգի XXI դար մութ գործի մյուս ժողովուրդների հետ հավասար: Իսլամական համագործակցության հիմնական փաստարկն այն էր, որ մահմեդական երկրները զարգացող աշխարհի մի հասկածն են եւ ներկայացնում են ինֆնուրոյն սնսեսական հանրություն: Այդ իսկ դասճառով նրանք դեսք է ոչ միայն ընդլայնեն եւ խորացնեն համագործակցությունը, այլեւ ինսեգրվեն սնսեսադես: Այդ նդասակով ԻԿԿ ցրջանակներում 1970-80-ականներին սեսդովեսին քազմաքիվ սնսեսական կառույցներ եւ օժանդակ մարմիններ, որոնց գործունեսությունը խարսխվեսց իսլամական սկզբունքների վրա եւ ուղղորդվեսց իսլամական սիդի սնսեսական համագործակցության ամրադնդմանը:

ԻԿԿ կառույցներից քերես ամենակենսունակը 1975-ից մինչ օրս գործող Իսլամական զարգացման քանկն (ԻԶԲ) է, որի հիմնական նդասակն է՝ աջակցել մահմեդական դեսությունների, ժողովուրդների եւ համայնքների սնսեսական եւ սոցիալական զարգացմանը՝ համաճայն ցարիաքի: Բանկի հիմնադրման փաստաքդքերում նեված է, որ անհրաժեսես է իսլամական երկրներում ադահովել ներդաենակ ու հավասարակեսզված զարգացում, որ կքխի իսլամական *ումմայի* ցահերից: Բանկի կանոնադրության մեսջ նեված է, որ ԻԶԲ-ն իր գործարքները դեսք է իրականացնի՝ առաջնորդվելով իսլամի դասվիրաններով, որն արգելում է սոկոսներ գանձել փոխառությունների դիմաց եւ սոկոսներ վճարել ավանդների համար: Նման գործելակերդը դայմանավորված է իսլամական այն դրույթով, որը մերժում է *ռիքան*, այսինքն՝ վաեսխառուական սոկոսը: Իսլամական այս սկզբունքին հավասարիմ մնալու մասին հիեսասակված է իսլամական բոլոր քանկերի

համադասասխան փաստաթղթերում, սակայն միայն ԻԶԲ-ն է առավել ճշգրտրեն հետեւում այս դարսավորությանը:

Իսլամական զարգացման բանկը վարկային օգնության միջազգային ինստիտուտ է, որ ֆինանսական միջոցներ է տրամադրում մահմեդական ղեկավարներին ու համայնքներին եւ ունի այդ ինստիտուտին բնորոշ գծերը: ԻԶԲ-ն ֆինանսավորում է զարգացման ծրագրերն ու արտաքին առեւտուրը արտոնյալ դրամաներում, ձգտում ընդլայնել մահմեդական ղեկավարներին միջեւ առեւտրատնտեսական կապերը, սեփնոլոգիաների փոխանակումը: Բանկը միջազգային ֆինանսական այլ կազմակերպությունների նման մեծ նշանակություն է տալիս ենթակառուցվածքների ֆինանսավորմանը, որն անհրաժեշտ նախադրյալն է տնտեսական զարգացման եւ մասնավոր կառուցվածքների ներհուսի համար: Բանկը զգալի օգնություն է ցույց տվել ֆինանսական կարիքներ ունեցող գրեթե բոլոր մահմեդական ղեկավարներին եւ փոքրամասնություններին՝ իրականացնելով տարբեր ծրագրեր:

Իր գործունեության ընթացքում բանկն առաջնորդվում է նաեւ իսլամական այլ, ինչպես, օրինակ՝ *մուսարաֆայի* (բառացի՝ մասնակցություն) եւ նրա առանձին ձեւերի (*մուդարաբա*, *մուրաբահա*, *մուֆաուադա*, *ֆիրադ* եւ այլն) սկզբունքներով: *Մուսարաֆայի* սկզբունքը լայնորեն օգտագործվում է բանկային գործում եւ առեւտրում, համաձայն որի ձեռնարկության եկամուտների բաժնւման մեջ յուրաքանչյուր գործընկերոջ բաժինը սահմանվում է հասուկ դրամանագրով (*սկդ*), այլ ոչ թե նրան դասկանող կառուցվածքի տնտեսական կառուցվածքով: Ձեռնարկության վնասները բաժնվում են գործընկերների մեջ՝ համաձայն նախնական դրամանագրով: *Մուսարաֆայի* տնտեսականները, հասկապես, *մուդարաբայի* սկզբունքը (մասնակցություն

եկամուսնեցում), կիրառվում են, մասնավորապես, զարգացման ծրագրերի ֆինանսավորման եւ արժեթղթային գործարհներում: Արդյունքում՝ իսլամական սիոդի բանկը ձեւականորեն սրամադրում է առանց սոկոսի վարկ որեւէ ծրագրի իրականացման համար, ղայմանով, որ սսանա եկամտի հաստատագրված իր բաժինը դրա իրագործումից հետո: Ելնելով այս սկզբունքից՝ բանկը կարող է իրականացնել շուկայում արժեթղթերի շրջանառություն: Այդդիսով, նա դառնում է ընկերակցային ղայմանագրի մասնակից՝ չխախտելով *ռիբայի* արգելիք:

ԻԶԲ-ն ունի նաեւ ողորմածության՝ *զաւաթի* (բառացի՝ կրոնական հարկ-ողորմածություն) հավաքման գանձարան, որը կազմվում է բանկային շահույթի 2,5%-ից եւ առանձին մահմեդականների մվիրասվություններից: *Չաւաթը* իսլամական հավաստի հինգ սյուներից մեկն է: Նրանից գոյացած միջոցները հիմնականում սրամադրվում են կրոնա-բարոզչական գործունեությանը, մզկիթների շինարարությանը, իսլամական կրթական հաստատությունների հիմնմանը եւ, վերջապես, բարեգործությանը: *Չաւաթը* դիտվում է որդես մահմեդականների նյութական վիճակը բարելավելու եւ հասարակության ներդաշնակ զարգացումը ադահովելու, իսկ *ռիբան* շահագործումը եւ կեղեքումը արմատախիլ անելու միջոց:

Անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ չնայած իսլամական շրջանակների միջեւ համագործակցության համատեղ ծրագրերին, մահմեդական դեսությունները՝ սնեսական, ֆինանսական եւ սեխնոլոգիական կախվածության մեջ գտնվելով զարգացած երկրներից, «սառը ղատերազմի» սարիներին չկարողացան ամբողջությամբ իրականացնել իսլամական համագործակցության իրենց մշակած

Տնտեսական ծրագրերը, չնայած այն հանգամանքին, որ 1970-80-ականներին նրանց միջև ձեւավորվեց կայուն համագործակցություն, կյանքի կոչվեցին բազմաթիվ համատեղ տնտեսական ծրագրեր, ֆինանսական զգալի օգնություններ ստացան դրա կարիքն ունեցողները:

«Սառը դասերազմի» ավարտից հետո, հայտնվելով միջազգային նոր իրադրության մեջ, մահմեդական ղեկավարները սկսեցին տնտեսական համագործակցության նոր սկզբունքներ մշակել: Իսլամական նոր ռազմավարության համաձայն՝ իսլամական տնտեսական համագործակցության նպատակը ղեկ է լինի տնտեսական մեծ դաշինքների ձեւավորումը, որը թույլ կտա դիմակայելու միջազգային հարաբերությունների գլոբալ փոփոխություններին, մասնակցելու համաաշխարհային ինտեգրացիոն շարժումներին: Մահմեդական ղեկավարների վերջնական ղեկ է լինի տնտեսական սերտաճումը, որը ղեկ է ընթանա իսլամական ղեկավարների սերտ համագործակցության միջոցով: Իսլամական աշխարհի տնտեսական գործունեությունը ղեկ է կազմի համաաշխարհային տնտեսական կյանքի մի մասը, եւ իսլամական ղեկավարները, առանց վնաս հասցնելու իրենց ազգային եւ տարածաշրջանային հետաքրքրություններին, ղեկ է ամբողջությամբ մասնակից դառնան գլոբալ գործընթացներին, որոնք նպատակ ունեն ընդլայնել համաաշխարհային դրամական, ֆինանսական եւ առեւտրական համակարգը:

Միաժամանակ, իսլամական տնտեսական ինտեգրացման ճանադարին առկա են մի շարք խոչընդոտներ, որոնք կարող են իսլամական ղեկավարների զարգացման մակարդակների, սոցիալ-ֆաղափական համակարգերի եւ իշխող վարչակարգերի միջև առկա տարբերությունների հետ:

Ինչ վերաբերում է սնեստության իսլամականացմանը, ադա ադի ուսումնասիրողներից շատերի կարծիքով՝ այն չի կարող կենսունակ լինել, քանի որ սնեստության մեջ կրոնական սկզբունքներով առաջնորդվելը արդյունավետ չէ: Հարկ է նշել, որ թեև մահմեդական առանձին երկրներում սնեստության մի շարք ոլորտներ ենթակա են շարիաթին, սակայն սնեստության մեջ իսլամական սկզբունքները միշտ չէ, որ գործում են անխափան. դրանք հաճախ շրջանցվում են:

Այդուհանդերձ, մահմեդական երկրների բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում այսօր էլ մեծ թվով կադրեր են դասրասվում իսլամական սնեստության գծով, իսլամական բանկային համակարգը նկատելի զարգացում է ադրում, եւ իսլամական բանկերը զգալի թիվ են կազմում արաբական նավթարդյունահանող երկրներում: Տնեստության մեջ իսլամական սկզբունքների ներդրումը այսօր էլ է կարելուովում՝ հասկադես իսլամական աշխարհի եւ Արեւմուտքի միջեւ առկա հակասությունների համաճեփսում:

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԵՆԻՔԸ.....	1
Ռուբեն Սաֆրասյան ՊԱՀՊԱՆՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՄՆ-ՈՒՄ.....	2
Գագիկ Տեր-Հարությունյան ԱՄՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՀՆԱՐԱՎՈՐ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԸ...9	
Գագիկ Տերսերյան ՌՈՒՍԱՍՏԱՆ. <i>ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱԾԻ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐ</i> <i>ԵՎ ՉԼՈՒԾՎԱԾ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ.....</i>	20
Դավիթ Հովհաննիսյան ՌՈՒՄ-ԱՄԵՐԻԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆԵՐԿԱ ՓՈՒԼԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ.....	27
Սեւակ Սարուխանյան ԻՐԱՆԸ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆԱԽԱՇԵՄԻՆ.....	38
Սարգիս Հարությունյան ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԸ ԿԻՊՐՈՍՅԱՆ ՀԱՐՑԻՆ.....	46
Արաբս Փառայան ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԵՎ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ.....	54

*Շաղիկի վրա տպակերպած է
Վանի բերդը*

«ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ», Հայաստանի
Հանրադատական կուսակցության հրատարակություն
Խմբագրական խորհուրդ
Երեւան, 375010, Մելիք-Աղամյան 2: *Հեռ. 58 04 91, 58 04 83:*
Էլ. փոստ՝ hanrapetakan@hkh.am:
Հիմնադիր՝ Հայաստանի Հանրադատական կուսակցություն:

Թուղթը՝ օֆսեթ, ֆորմատը՝ 70×108 1/16:
Պայմանական 3,25 մամուլ: Տղափանակը՝ 1000:
Տառատեսակը՝ «Arial Armenian» եւ «Vs Helvetica»:
Վկայական՝ ՕՍՄ 000176:
Տղագրվել է «Ամարաս» տղարանում: